

- O narracji w powieści Olgi Tokarczuk *Empuzjon*
- Innowacje pedagogiczne jako postęp w edukacji
- Setna lekcja języka polskiego – propozycja metodyczna

———— **Tomasz Kaczmarek** ————

# **ŻEBY DORADZTWO METODYCZNE MIAŁO SENS...**



———— **Anna Władkowska** ————

**MYŚLENIE ANALITYCZNE  
W EDUKACJI –  
DLACZEGO WARTO  
JE ROZWIJAĆ?**

**WIELKOPOLSKI BIULETYN EDUKACYJNY**



**ODN**  
Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli  
w Kaliszu



**CDN**  
Centrum Doskonalenia Nauczycieli  
w Kąkolewie



**CDN**  
Centrum Doskonalenia Nauczycieli  
w Lesznie



**CDN**  
Centrum Doskonalenia Nauczycieli  
w Pile



**ODN**  
Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli  
w Poznaniu

# KONKURSY

## WIELKOPOLSKA SZKOŁA ROKU 2025

## WIELKOPOLSKI NAUCZYCIEL ROKU 2025

Zgłoszenia ruszyły!

Zgłoś swoją szkołę lub nauczyciela do konkursów, które wyróżniają najlepszych w Wielkopolsce! To doskonała okazja, by docenić ich codzienną pracę.



WIELKOPOLSKA



SAMORZĄD  
WOJEWÓDZTWA  
WIELKOPOLSKIEGO



**ZGŁOSZENIA  
DO 15 LIPCA!**

Więcej informacji i formularze zgłoszeniowe  
na stronie [www.umww.pl](http://www.umww.pl)



### **Czerwiec, czerwiec, czerwiec... i Kochane Wakacje!**

Wszystkim nauczycielom, uczniom i rodzicom życzę udanego, aktywnego wypoczynku i pięknej pogody przez całe wakacje.

Z różnych stron słysząc, że nowy rok szkolny rozpoczniemy w nowej, zmienionej prawnie i programowo szkole.

Wybrane zmiany dotyczące uczniów:

- a) wyraźne prawa i obowiązki ucznia,
- b) zamknięty katalog obowiązków uczniowskich – jasność i równość w całej Polsce,
- c) nowy katalog kar dla uczniów z określoną procedurą ich wymierzania,
- d) powołanie rzeczników praw ucznia – realna ochrona i wsparcie dla młodzieży,
- e) większy udział społeczności szkolnej w podejmowaniu decyzji – obowiązkowe rady szkół i placówek,
- f) nowe zasady oceniania uczniów pełnoletnich – z poszanowaniem ich praw i odpowiedzialności,
- g) usprawiedliwienia nieobecności z uzasadnieniem,
- h) tylko 25% nieusprawiedliwionych nieobecności,
- i) wprowadzenie edukacji zdrowotnej zamiast WDŻ.

Wybrane zmiany dotyczące nauczycieli:

- a) wzmocnienie pozycji nauczyciela – jest funkcjonariuszem publicznym,
- b) doprecyzowanie obowiązków i wzmocnienie roli mentora w przygotowaniu do zawodu nauczyciela,
- c) nowe regulacje wynagrodzenia za godziny ponadwymiarowe,
- d) koniec z zastępstwami kosztem obowiązkowego wymiaru godzin bibliotekarzy, pedagogów, psychologów, logopedów,
- e) ujednolicenie przyznawania nagrody jubileuszowej – 300% po 40 latach pracy (zamiast 250%) + nowa nagroda za 45 lat pracy – 400%,
- f) wprowadzenie możliwości skorzystania z urlopu zdrowotnego przed emeryturą – na leczenie lub rehabilitację uzdrowiskową, jeśli do emerytury pozostał mniej niż rok.

Oczywiście życie zweryfikuje, jak będzie ostateczne wyglądała „Nowa Szkoła” i na ile projekty staną się rzeczywistością.

Chcesz szczegółów? Wygoogluj: Projekt ustawy o zmianie ustawy – Prawo oświatowe oraz niektórych innych ustaw.

**Jarosław Wujkowski**

**Dyrektor Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli w Kaliszu**



W numerze:

**Anna Władkowska**  
**Myślenie analityczne w edukacji – dlaczego warto je rozwijać?** 5

**Tomasz Kaczmarek**  
**Żeby doradztwo metodyczne miało sens...** 7

**dr Wioletta Poturata**  
**O narracji w powieści**  
**Olgi Tokarczuk Empuzjon** 11

**Agnieszka Lipska**  
**Innowacje pedagogiczne jako postępek w edukacji** 18

**dr Małgorzata Juda-Mieloch**  
**Setna lekcja języka polskiego**  
**Propozycja metodyczna** 23

**dr Magdalena Ignacik**  
**Urodziny układu okresowego** 29

**Dr Paweł M. Owsiany**  
**Edukacja zdrowotna. Czy nowy przedmiot może uratować przyszłość uczniów i środowiska?** 41

**Redakcja:** Wojciech Kos (red. naczelny), Jarosław Wujkowski (sekretarz red.), Hieronim Duczmal (korekta), Ewa Kowalczyk-Wiśniewska (rysunki), Rafał Lisiak (projekt, łamanie)  
**Wydawca:** Departament Edukacji i Nauki Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego, Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli w Kaliszu

**Druk:** Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli w Kaliszu, ul. Wrocławska 182, 62-800 Kalisz

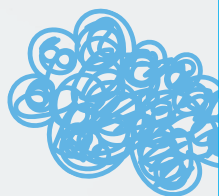


URZĄD MARSZAŁKOWSKI  
WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO



**ODN**

Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli  
w Kaliszu



***Drogie Dzieci!***  
***Z okazji Dnia Dziecka***  
***życzymy Wam mnóstwo radości,***  
***uśmiechu i wielu wspaniałych przygód.***  
***Niech każdy dzień będzie pełen***  
***zabawy i sukcesów!***

***Z wyrazami serdeczności***

**Jarosław Wujkowski**

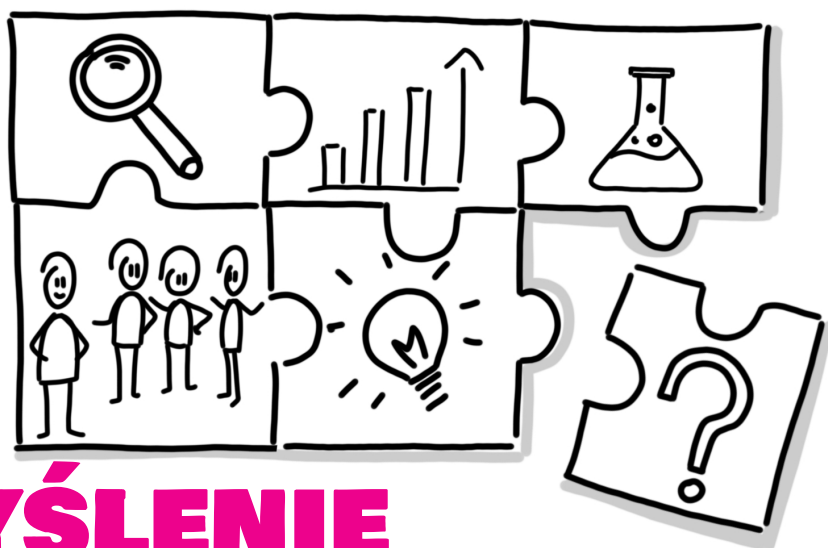
Dyrektor Ośrodka Doskonalenia  
Nauczycieli w Kaliszu

**Dorota Kinal**

Dyrektor Departamentu  
Edukacji i Nauki  
Urzędu Marszałkowskiego  
Województwa Wielkopolskiego







# MYŚLENIE ANALITYCZNE W EDUKACJI – DLACZEGO WARTO JE ROZWIJAĆ?

ANNA WŁADKOWSKA

Współczesna rzeczywistość edukacyjna i zawodowa wymaga od uczniów nie tylko przyswajania wiedzy, lecz przede wszystkim rozwijania umiejętności samodzielnego myślenia, analizowania informacji oraz podejmowania trafnych decyzji. Myślenie analityczne, jako jedna z kluczowych kompetencji XXI wieku, uznawane jest za fundament nowoczesnej edukacji. Zgodnie z prognozami zawartymi w raporcie *Przyszłość edukacji 2046*, analityczne myślenie i innowacyjność stanowią kompetencje najbardziej pożądane na rynku pracy, wyprzedzając nawet kreatywność czy zdolność adaptacji.



Myślenie analityczne rozumiane jest jako zdolność do rozkładania złożonych problemów na mniejsze części, identyfikowania zależności i wzorców, skrupulatnego oceniania dostępnych danych oraz wyciągania logicznych wniosków. W edukacji ogólnej rozwija się je poprzez różnorodne metody i strategie dydaktyczne, a jego obecność została wyraźnie zaznaczona w podstawie programowej kształcenia ogólnego.

Zmieniające się otoczenie społeczne i gospodarcze, a także charakterystyka kolejnych pokoleń uczniów – wychowanych w świecie szybkich bodźców, informacji i technologii – sprawiają, że szkoła stoi przed wyzwaniem kształtowania kompetencji poznawczych, które pozwolą młodym ludziom świadomie funkcjonować we współczesnym świecie. Zdolności analityczne są niezbędne nie tylko w pracy zawodowej, ale również w codziennym życiu, przy podejmowaniu decyzji, rozwiązywaniu problemów czy ocenie wiarygodności informacji.

### **W procesie nauczania rozwijanie myślenia analitycznego może odbywać się poprzez:**

- Zastosowanie metod problemowych, które stawiają ucznia w roli odkrywcy poszukującego rozwiązania rzeczywistych wyzwań.
- Prowadzenie debat oksfordzkich i ćwiczeń z argumentacji, które uczą logicznego myślenia i dostrzegania różnych perspektyw.
- Użycie myślenia wizualnego – tworzenie map myśli, diagramów, infografik – sprzyjających analizie i syntezie informacji.
- Eksperymentowanie i stosowanie metody naukowej – formułowanie hipotez, planowanie doświadczeń, interpretacja danych.
- Pracę projektową, łączącą wiedzę z różnych dziedzin (np. biologia, chemia, matematyka, informatyka), umożliwiającą uczniom zastosowanie umiejętności analitycznych w praktyce.
- Modelowanie matematyczne, dzięki któremu uczniowie uczą się stosować obliczenia i interpretować dane w kontekście rzeczywistych zjawisk.
- Programowanie i myślenie komputacyjne, które uczą dzielenia problemu na kroki, analizowania kodu i weryfikowania błędów.

Już w edukacji wczesnoszkolnej warto wprowadzać aktywności rozwijające zdolności logicznego wnioskowania, szacowania i krytycznego myślenia. Gry planszowe, scenki społeczne czy zadania wymagające porównywania danych są skutecznymi narzędziami w nauczaniu najmłodszych.

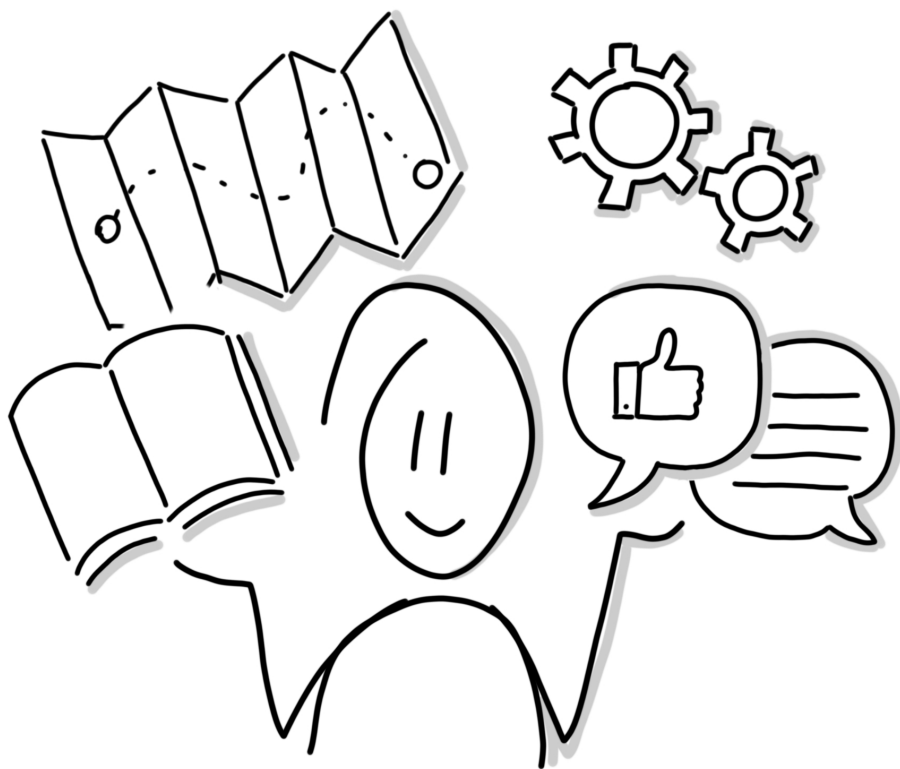
W starszych klasach edukacji podstawowej i ponadpodstawowej kształtowanie umiejętności analitycznych może być realizowane poprzez analizę literacką, pisanie rozprawek, rozwiązywanie zadań problemowych z matematyki, doświadczenia przyrodnicze oraz pracę z danymi w różnych formach (tabele, wykresy, obliczenia średnich, korelacje).

Wdrażanie takich praktyk nie wymaga rewolucji. Czasem wystarczy drobna modyfikacja istniejących scenariuszy lekcji, sięgnięcie po aktywizującą metodę lub wprowadzenie dodatkowego pytania, które pobudzi uczniów do refleksji. Rozwijanie myślenia analitycznego może odbywać się stopniowo i systematycznie – najważniejsze, by stało się świadomym elementem procesu dydaktycznego.

### **ANNA WŁADKOWSKA**

– nauczycielka chemii w II Liceum Ogólnokształcącym im. Mikołaja Kopernika oraz w Szkole Podstawowej nr 7 im. Wojska Polskiego w Lesznie, nauczycielka-konsultantka w Centrum Doskonalenia Nauczycieli. Pełni funkcję Ambasadorki Chemii MAC oraz Pomiarów Cyfrowych PASCO, angażując się w popularyzację nowoczesnych metod nauczania przedmiotów przyrodniczych.

Autorka licznych publikacji i scenariuszy zajęć, aktywnie wspiera nauczycieli na wszystkich etapach edukacyjnych, inspirując ich do wykorzystywania innowacyjnych strategii dydaktycznych. Od 2014 roku prowadzi Klub Młodego Odkrywcy pod patronatem Centrum Nauki Kopernik, promując nauczanie przez dociekanie (IBSE) oraz edukację STEAM. Współzałożycielka ogólnopolskiej grupy „Między Biologią a Chemią”, zrzeszającej nauczycieli przedmiotów przyrodniczych.



# ŻEBY DORADZTWO METODYCZNE MIAŁO SENS...

TOMASZ KACZMAREK

Półki w księgarniach uginają się od przeróżnych poradników. Influencerzy z TikToka oraz Instagrama zapewniają ochoczo, że mają odpowiedź na każde pytanie i wątpliwość. Każdy chce komuś doradzać. Nasza edukacyjna bańka nie jest od tego oczywiście wolna. Jakie zatem miejsce na tym rynku porad powinien zająć doradca metodyczny?





Elementem postępowania rekrutacyjnego na stanowisko doradcy metodycznego, jak wiadomo, jest rozmowa z komisją oceniającą, czy kandydat się do tej roli nada. Podczas mojej zapytano mnie o to, jak widzę wypełnianie swoich zadań. W odpowiedzi przytoczyłem wtedy pewną anegdotę. Opowiada ona o dwóch pobożnych i bardzo mądrych rabinach, którzy podróżowali transsyberyjskim pociągami. Siedzieli naprzeciwko siebie w sobolich czapkach w milczeniu. Czas upływał im jedynie na popijaniu czaju. Tą ciszą zwrócili na siebie uwagę pani, która co jakiś czas zachodziła do nich z pytaniem: może herbatki? Oni kiwali głową i popijali napój. Ta sytuacja powtarzała się każdego dnia. Cisza, herbata i stukot kół. Zaglądająca do rabinów pani oczywiście bardzo się dziwiła, ale obawiała się tę ciszę przerwać, choć korciło ją niezmiernie, aby dowiedzieć się, dlaczego ta ich wspólna podróż ma taki dziwny przebieg. Wytrzymała tydzień. Po upływie tego czasu odważyła się i uzupełniając panom filiżanki, zapytała: panowie, jaki jest powód tego, że ze sobą nie rozmawiacie? Podróżujecie wspólnie już blisko dziesięć dni i milczycie jak zaklęci. Na to jeden z nich mówi: szanowna pani, ja jestem mądry rabin i wszystko wiem, i on jest mądry rabin, który wszystko wie. To o czym mamy rozmawiać?

Przytoczyłem komisji tę anegdotę z uzupełnieniem, że bardzo bym nie chciał, aby moja praca jako doradcy tak wyglądała. Z dwóch powodów. Po pierwsze, mandatem do pełnienia tej roli nie jest przekonanie, że taki nauczyciel wie wszystko, a jego rolą jest rozdzielanie tej wiedzy tym, o których myśli, że wiedzą za mało. Przywołałem opowieść o pobożnych rabinach również po to, aby zwrócić uwagę na to, że w moich wyobrażeniach o pracy doradcy pojawiał się lęk, że będę spotykał nauczycieli niezainteresowanych moją pomocą.

Blisko roczny czas pracy w tej roli pozwolił mi uzupełnić wyobrażenia o doświadczenia i obserwacje. Nim do tych ostatnich przejdę, chciałbym podzielić się jeszcze jedną anegdotą, bo ma ona ogromny potencjał obrazowania odczuć i stanów ducha.

Gdy dwadzieścia lat temu byłem młodym studentem historii i znajome mojej babci wchodziły w posiadanie tej wiedzy, reagowały na dwa sposoby. Pierwszy typ reakcji bardzo mi schlebiał, bo streszczał się w słowach: to musisz mieć głowę do zapamiętywania tych wszystkich dat i wydarzeń! Drugi był nieco mniej łaskawy, aczkolwiek nacechowany dużą troską. Te reakcje mieściły się w pytaniu: dziecko, co ty będziesz w życiu robił?! I teraz tradycyjnie wyjaśnienie celowości dzielenia się z Czytelnikami tymi wspomnieniami. Gdy koleżanki i koledzy ze środowiska nauczycielskiego dowiedzieli się o mojej nowej roli metodyka, reagowali na dwa sposoby. U bardziej doświadczonych pobrzmiwało coś w rodzaju uznania, u młodszych zakłopotania wynikającego z faktu, że niezbyt wiedzieli, czy wypada się cieszyć, czy bardziej jednak współczuć.

Po kilku miesiącach wiem, że na współczucie nie zasługuję, a radości oraz satysfakcji znalazłoby się sporo. Spotkania z nauczycielkami i nauczycielami w ramach seminariów, warsztatów metodycznych, konsultacji, obserwacji oraz lekcji otwartych są dla mnie jednym z bardziej rozwijających doświadczeń mijającego roku szkolnego. Skutkują też wieloma spostrzeżeniami dotyczącymi samego doradztwa metodycznego.

Tak, tytuł tego artykułu jest zaczepny i prowokujący. Uwielbiam w swojej praktyce nauczycielskiej i doradczej posługiwać się pytaniami otwartymi. Pozwalam sobie skorzystać z tej konwencji i na stwierdzenie zawarte w tytule, udzielić kilka odpowiedzi, dzieląc się światem swoich obserwacji, doświadczeń i przeżyć.

Żeby doradztwo metodyczne miało sens, powinno umieć znaleźć się w nowej sytuacji wyznaczonej przez popularność narzędzi sztucznej inteligencji oraz szkolenia online. Edukacyjne środowisko technologiczne jakie jest, każdy widzi. Rozmawialiśmy o tym m.in. w panelu dyskusyjnym podczas kwietniowego spotkania pt. „Doradztwo przyszłości”, zorganizowanym przez Wielkopolskiego Kuratora Oświaty. Zabierając w nim głos zwróciłem uwagę na to, że jako doradcy musimy zgodzić







się na to, iż atrakcyjność naszej oferty będzie zależała od tego, na ile udanie będziemy w stanie uzupełnić to, co oferuje internet. Będziemy potrzebni wtedy i tylko wtedy (jak mawiają matematycy), gdy będziemy wychodzić z tym, czego nauczyciele nie znajdują w internecie. Ktoś przytomnie mógłby teraz zauważyć, że przecież w internecie jest wszystko! Być może tak właśnie jest, choć kontaktów twarzą w twarz nie zastąpi. W tej optyce doradca metodyczny powinien być dostępnym towarzyszem, facylitatorem, który nie tyle przekazuje wiedzę, co współtworzy rozwiązania z nauczycielami. Podstawowym narzędziem jest w tym wymiarze rozmowa będąca burzą mózgów próbującą szukać rozwiązań trudności oraz inspiracji do edukacyjnych działań. To zaś wiąże się z kolejną obserwacją.

Żeby doradztwo metodyczne miało sens musi być autentyczne. W warsztacie historyka znajduje się takie określenie, że źródło historyczne jest autentyczne, jeżeli jest tym, za co się podaje. Autentyczny doradca będzie zatem tym, który dzieli się radą (gdy jest o to proszony) i nie rości sobie prawa do naklejania swoim działaniom etykiet: najlepsze, najbardziej udane. Co więcej, autentyczne doradztwo musi głośno dzielić się doświadczeniem niepowodzenia. Bardzo mądrze mówiła o tym podczas wspomnianego spotkania pani Anetta Dropińska-Pawlicka, dyrektorka Szkoły Podstawowej nr 7 im. Erazma z Rotterdamu w Poznaniu, zwracając uwagę na tworzenie kultury błędu przez amerykańskich nauczycieli. Na rodzimym gruncie – to już moja obserwacja – boimy się przyznawać do porażek zawodowych. Zawstydzają nas one, a jednocześnie frustrują. Podczas swoich szkoleń czy omówień lekcji otwartych staram się uczciwie dzielić się tym, co mi nie wychodzi – pokazuję swoje próby i eksperymenty. Swoją drogą, może to nieźły pomysł na osobne szkolenie: „Wszystkie dydaktyczne porażki Tomasza K.”. Sądzę, że mogłoby być ono inspirujące. Choćby dlatego, że ktoś mógłby z ulgą przyznać, że w jakiejś ich części odnajduje swoje niepowodzenia. I tu kolejny wątek.

Żeby doradztwo metodyczne miało sens powinno pomagać uruchamiać potencjał drzemiący w zespołach przedmiotowych i radach pedagogicznych. Obiecuję, ostatnia dygresja. Znajoma polonistka, siedząc kiedyś na podczas dużej przerwy i beznamyślnie obserwując ruch w pokoju nauczycielskim w pewnym momencie się ożywiła i rzekła: „Już wiem! Gołębnik”. Nie muszę mówić, że wzbudziła tym wyznaniem konsternację, ale na szczęście wyjaśniła szybko, co miała na myśli. Stwierdziła bowiem, że pokój nauczycielski skojarzył jej się właśnie z gołębnikiem, do którego ptaki przybywają tylko na chwilę. Wydają przy tym głośne dźwięki, skubną nieco jedzenia i w drogę. Wiem, że gołębnik daje też schronienie, ale w tej wizji koleżanki gołębnik stał się synonimem braku rozmów i powierzchowności kontaktów. Mam to szczęście, że zespół przedmiotowy, który współtworzę w mojej szkole, często ze sobą rozmawia. Nie, nie znaczy to, że tylko narzeka. Otwarcie rozmawia. Ile odnajdujemy w sobie inspiracji. Ile korzystamy na dzieleniu się materiałami. Jednocześnie wiem, że nie każdy ma to szczęście doświadczenia zespołu przedmiotowego jako forum takiej wymiany. Bywa, że jest on traktowany po prostu jako pewne gremium od spraw technicznych, tj. przedkładania sprawozdań i analiz. Z tego powodu widzę w doradcach metodycznych tych, którzy w konkretnych zespołach w danej szkole czy w ramach swoich szkoleń będą potrafili uruchomić tę wymianę doświadczeń. Doradca metodyczny może więc być też rozumiany jako kreator przestrzeni do wydobywania nauczycielskiego potencjału. Ogromną satysfakcję sprawiają mi te momenty, gdy na seminariach czy warsztatach ktoś odkrywa, że „to nie tylko ja mam taki problem, a już myślałam, że to tak tylko u mnie”. I tu pojawia się moja kolejna obserwacja.

Żeby doradztwo metodyczne miało sens, powinno służyć też budowaniu poczucia bezpieczeństwa nauczycieli. Wspomnieliśmy już o nowych technologiach, do których sami na naszych formach doradczych przygotowujemy i zachęcamy. Niemniej, dla pewnej części



nauczycieli, posługiwanie się tymi narzędziami jest zwyczajnie trudne. Żywią obawy, mają wątpliwości. Stąd też uważam, że doradcy metodyczni powinni tworzyć pomosty między tradycyjnymi a nowoczesnymi metodami i narzędziami dydaktycznymi. Nasze działania doradcze powinny być czytelnym sygnałem, że jeżeli na czyichś lekcjach nie płasają awatary, to nie znaczy, że są one mniej wartościowe. Synergia tradycji i nowoczesności uwypukla różnorodność działań dydaktyczno-wychowawczych. Jeżeli ktoś się w nowych technologiach nie odnajduje (mówiąc kolokwialnie „nie czuje ich”) to powinien znajdować u nas zrozumienie. I gotowość z naszej strony do indywidualnego towarzyszenia w poznawaniu świata nowych technologii we własnym tempie i zakresie. Rozmowy z tymi nauczycielami, którzy obawiają się, że świat nowych technologii przyspieszy ich brak przydatności (sic!) w zawodzie, uzmysłowiły mi jeszcze coś innego.

### **TOMASZ KACZMAREK**

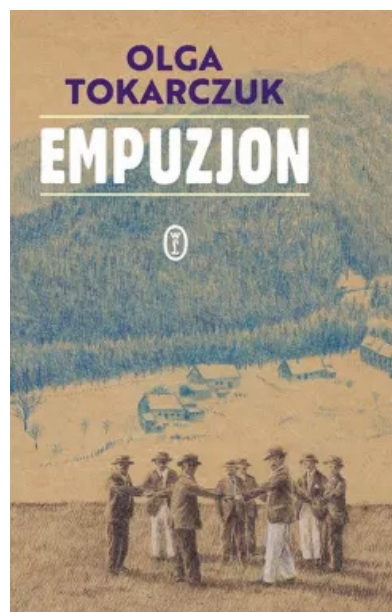
– absolwent Wydziału Historycznego UAM (2012), wychowawca, nauczyciel, certyfikowany tutor (ukończył kurs Szkoły Tutorów I Stopnia Collegium Wratislaviense). Uczy historii i edukacji prawnej w I Liceum Ogólnokształcącym im. Rodu Leszczyńskich w Lesznie. Doradca metodyczny w zakresie historii i wos w Centrum Doskonalenia Nauczycieli w Lesznie. Prowadzi edukacyjny profil na Facebooku pod nazwą TomiTeacher.

Żeby doradztwo metodyczne miało sens, powinno stale zauważać, doceniać i promować działania i osiągnięcia dydaktyczno-wychowawcze nauczycieli. Organizując lekcje otwarte i uczestnicząc w obserwacjach, zyskujemy możliwość poznania przedsięwzięć nauczycieli z naszego regionu. Każdy potrzebuje uznania. Rolą doradcy będzie znowu, wykorzystując dostępne sposoby, doprowadzić, żeby usłyszało o nich większe grono. Social media niech będą społeczną siecią chwalenia się tym, jakich zaangażowanych nauczycieli udaje nam się w naszej pracy poznawać.

Na marginesie refleksji o doradztwie metodycznym wykrystalizował się profil skutecznego i potrzebnego doradcy metodycznego. Kim zatem powinien być dzisiaj dla nauczycieli? Może empatycznym kreatorem przestrzeni do wzmacniania ich odporności na zmiany, a także umiejętnym wyzwaczem ich kreatywności? Ale to tylko moje intuicje.



# O NARRACJI W POWIEŚCI OLGI TOKARCZUK „EMPUZJON”



DR WIOLETTA POTURAŁA

*Empuzjon* to pierwsza powieść Olgi Tokarczuk po otrzymaniu przez pisarkę Nagrody Nobla wydana nakładem Wydawnictwa Literackiego 1 czerwca 2022 r. Z pewnością magia nazwiska sprawiła, że książka szybko znalazła swoje miejsce na deskach teatralnych, bowiem już rok później premierę miała adaptacja powieści w Teatrze Śląskim w Katowicach w reżyserii Roberta Talarczyka przygotowana w koprodukcji z Teatrem Studio w Warszawie i Instytutem im. Jerzego Grotowskiego we Wrocławiu. Miłośnicy noblistki z Wielkopolski mają natomiast okazję obejrzeć *Empuzjon* w reżyserii Radosława Rychcika w Teatrze im. A. Fredry w Gnieźnie (premiera 26 kwietnia 2024 r.), do czego gorąco zachęcam. Gnieźnieńska adaptacja jest bardzo wierna wobec literackiego pierwowzoru, a w spektaklu pojawiają się wszystkie powieściowe wątki związane z losami głównego bohatera Mieczysława Wojniczka – studenta z Lwowa. Z edukacyjnej perspektywy, związanej z możliwością wykorzystania spektaklu na zajęciach lekcyjnych, jest to niewątpliwym atutem.



Akcja utworu toczy się w 1913 roku w uzdrowisku Göbersdorf (dzisiejsze Sokołowsko), do którego przybywają chorzy na „choroby piersiowe i gardlane”, a przede wszystkim na gruźlicę. Taką kurację odbywają oprócz Mieczysława: Longin Lukas – katolik, tradycjonalista, nauczyciel z Królewca, August – wiedeński pisarz, filolog klasyczny i socjalista, Walter Frommer – teozof i tajny radca z Breslau oraz Thilo von Hahn – student malarstwa z Berlina. Na tle życia z pozoru niewinnego i sielskiego miasteczka toczy się zapowiedziany w podtytule powieści „horror przyrodoleczniczy”. W jednym z wywiadów Olga Tokarczuk przyznała, że *Empuzjon* nawiązuje do Czarodziejskiej góry Tomasza Manna z uwagi na miejsce akcji, postaci bohaterów i charakter łączących ich relacji. Widza i czytelnika, zresztą nie tylko młodego, w tekście Tokarczuk przyciągnie wątek kryminalny (tajemnicza śmierć żony Wilhelma Opitza – właściciela pensjonatu dla mężczyzn), który płynnie przechodzi w obyczajową relację na temat życia i zajęć kuracjuszy. Wśród nich najwięcej miejsca zajmują dyskusje na temat kobiet, prowadzone przy stole, w czasie spacerów i wypraw, pełne mizoginizmu i będące – jak zaznaczyła w odczytaniu nocy Tokarczuk – parafrazami tekstów takich autorów jak Joseph Conrad, Charles Darwin, Fryderyk Nietzsche, Platon, Jean-Paul Sartre, William Shakespeare. Na elementy horroru składają się działania natury (zagadkowe głosy, historie, trupy odkrywane corocznie w lesie), która nie tylko buduje niemal romantyczną wizję wymierzającej karę instancji, ale zarazem pięknej i fascynującej swym pięknem. Konstruuje ona tło tożsamościowych poszukiwań Mieczysława Wojniczka, którego miejsce, wydarzenia i otaczający ludzie skłaniają do retrospekcji i analizy roli w jego życiu kobiecości (nieobecna matka i niania) oraz pierwiastka męskiego (ojciec i stryj oficer).

Tytuł najnowszej powieści Tokarczuk łączy w sobie dwa pojęcia. Z jednej strony stanowi nawiązanie do „sympozjonu”, platońskiej uczty mędrców. Była to najważniejsza forma życia towarzyskiego mężczyzn z greckiej arystokracji, łącząca intelektualne dysputy z przyjemnościami bardziej przyziemnymi. Na tę warstwę w powieści Tokarczuk składają się rozmowy mieszkańców pensjonatu dla panów, zwykle zakrapiane nalewką o znaczącej nazwie „Schwärmerei” (marzenia), poświęcone polityce, duchom i najczęściej kobietom. Drugi trop w odczytaniu tytułu prowadzi do empuz – bogiń strachu z greckiej mitologii. W powieści ich historię objaśnia jeden z bohaterów męskiego „sympozjonu” August August. Cytuje on fragment Żab Arystofanesa, w którym sługa Dionizosa Ksantiasz opisuje wygląd Empuzy: „O, właśnie widzę ogromnego stwora. [...] I ciągle się zmienia: był byk, muł potem, a teraz kobieta. I to przesłiczna” (s. 116)<sup>1</sup>. Istotą Empuzy jest jej zmiennokształtność, nieuchwytność, tajemniczość, powiązanie ze sferą śmierci i mroku. *Empuzjon* będzie zatem uczta żeńskich bogiń strachu, do udziału w której nieubłagane prowadzą losy powieściowych bohaterów, jak się okaże – w nieoczywistych rolach.

Według miejscowej legendy w lasach otaczających Göbersdorf ukryły się kobiety oskarżane o czary w czasach inkwizycji, które porzuciły rodziny i domy ze strachu przed torturami i prześladowaniami. Od tamtych czasów mszczą się one za swoje krzywdy na mężczyznach. Każdego roku na początku listopada w pierwszą pełnię księżyca porywają młodego reprezentanta brzydszej płci i rozszarpują na części jako swoiste zadośćuczynienie za doznane cierpienia. Ta sensacyjna historia łączy różne powieściowe czasy: przeszłość z teraźniejszością i przyszłością, w której apetyty empuz zaspokoją ofiary I wojny światowej, o czym informuje czytelnika „Epilog”. Niezwykła lokalizacja pensjonatu: odosobnienie i łono natury

<sup>1</sup> Wszystkie cytaty za: O. Tokarczuk, *Empuzjon. Horror przyrodoleczniczy*, Kraków 2022.

sprawiają, że ważnym elementem powieści staje się przyroda, która jest nie tylko jednym z bohaterów czy tłem wydarzeń.

Gnieźnieński spektakl w reżyserii Rychcika spotkał się z bardzo żywym odbiorem wśród młodzieży, być może głównie za sprawą tożsamościowych poszukiwań Miecia, któremu androgyniczna natura nie pozwalała odnaleźć się w otaczającym świecie. Wątki związane z prześladowaniem przez kolegów i niemożność adaptacji w szkolnym środowisku także wybrzmiały dostatecznie wyraźnie, aby zostać przez uczniów dostrzeżone. Jeśli dodamy do tego rolę domu w kształtowaniu osobowości dziecka i – niczym u Freuda – wyciągane z głębin podświadomości wspomnienia i traumy, mamy bardzo sugestywny obraz rozwoju młodego człowieka wychowywanego głównie w męskim otoczeniu. Wiele możliwości dydaktycznych stwarza także analiza obrazu natury, będąca swoistą kontynuacją idei współistnienia przyrody i człowieka, ukazanej we wcześniejszej powieści Tokarczuk *Prowadź swój pług przez kości umarłych*. Jest ona także bliska romantycznym koncepcjom natury jako podmiotu, żywego i czującego organizmu, wchodzącego w kontakt z człowiekiem. Na pierwszy rzut oka stanowi ona zagrożenie dla człowieka, jest czynnikiem destrukcyjnym, ale to także instancja wymierzającą sprawiedliwość, nawet po upływie wieków.

Ciekawą materią powieści Tokarczuk, która nie zatraciła swoich właściwości w scenicznej realizacji, jest narracja i temu zagadnieniu można przyrzeć się dokładniej, zwłaszcza w perspektywie egzaminu rozszerzonego z języka polskiego – sprawdzającego funkcjonalną wiedzę z zakresu poetyki. Obrazy ciekawych strategii narracyjnych omawianych na podstawie lektur obowiązkowych, tj. *Lalki*, *Sklepów cynamonowych*, *Ferdydurke*, *Dżumy* czy *Małej Apokalipsy*, warto wzbogacić analizą konstrukcji opowiadającego podmiotu z *Empuzjonu* Tokarczuk. Przykładowe zadanie doty-

czące analizowanego zagadnienia zaproponował Operon na maturze próbnej w 2024 r.: „Rozważ, w jaki sposób narracja wpływa na kreację świata przedstawionego w utworach literackich. W pracy odwołaj się do: wybranych opowiadań z tomu *Sklepy cynamonowe* Brunona Schulza, innych utworów literackich oraz wybranego kontekstu”.

Warto przypomnieć za Dorotą Korwin-Piotrowską, jakie aspekty narracji przy rozważaniach lekturowych należy mieć na uwadze:

- całościową strategię informacyjną narratora (zakres wiedzy, sposób jej ujawniania, także ewentualnie różnicowanie zakresu wiedzy w utworze); umacnianie bądź podważanie wiarygodności relacji;
- stopień uwzględnienia rozmaitych punktów widzenia;
- statyczność bądź dynamiczność centrum czasoprzestrzennego, z którego dokonywana jest obserwacja;
- związek między narratorem a bohaterami i zdarzeniami, w tym między słowami i sądami narratora oraz poszczególnych postaci;
- istnienie lub brak komentarza; pośrednie formy sugestii, sposoby sterowania uwagą i opinią odbiorcy;
- sposób przedstawiania fabuły, w tym czasu i przestrzeni; wzmacnianie bądź wyciszanie napięcia;
- operowanie formami podawczymi<sup>2</sup>.

W pracy na lekcji nad zagadnieniami narracji oraz konstrukcji narratora w *Empuzjonie* pomocna będzie karta pracy zawierająca wybrane fragmenty powieści eksponujące charakterystyczne cechy opowiadającego podmiotu.

<sup>2</sup> D. Korwin-Piotrowska, *Poetyka. Przewodnik po świecie tekstów*, Kraków 2011, s. 143.



## KARTA PRACY

Przeanalizuj konstrukcję narracji w podanych fragmentach

*Empuzjonu* Olgi Tokarczuk.

Zastanów się nad rolą gramatycznej dwuznaczności narracji w utworze.

### Fragment 1.

„Rosół rozlewa się przyjemnym ciepłem po ciele Wojnicza i biedak nawet nie wie, kiedy zasypia. Towarzyszymy mu jeszcze chwilę, słuchając jego spokojnego oddechu, cieszy nas, że jego płuca się uspokoiły.

Naszą uwagę przyciąga teraz cieniutka jak ostrze smuga światła, która wpada do pokoju z korytacza i zatrzymuje się na porcelanowym nocniku pod łóżkiem. Pociągają nas szpary między deskami podłogi – i tam znikamy” (s. 14).

### Fragment 2.

„Jesteśmy świadkami, jak na jego szczupłym ciele warstwami pojawia się odzież, aż w końcu jego postać, zupełnie różna od tej wczorajszej, kaszłającej i szarej na twarzy, stoi z ręką na klamce, z zamkniętymi oczami, wyobrażając sobie, jak prezentowałby się w oczach kogoś, kto mógłby teraz na nią patrzeć. Wygląda dobrze – szczupły młody mężczyzna o jasnych włosach i delikatnych rysach twarzy, sztuczkowych szarych spodniach i wełnianym, brązowym żakiecie. Po chwili zdecydowanie otwiera drzwi.

Nie, nie uważamy tego za obsesję, co najwyżej za niewinną nadwrażliwość. Ludzie powinni się przyzwyczaić, że są obserwowani.

Wojnicz zszedł na dół około dziesiątej, był bowiem umówiony na badania w kurhausie” (s. 19–20).

### Fragment 3.

„Bo nie powiedziałyśmy jeszcze o zielniku, który leżał wciąż w jego walizce, ale który wkrótce zyska swoje stałe miejsce na stoliku nocnym i odtąd będzie często oglądany. Wojnicz od razu postanowił, że będzie zbierać liście tutejszych drzew – ich kolory były tak oszałamiające, jak to zdarza się tylko w górach” (s. 48).

### Fragment 4.

„My wszakże uważamy, że najciekawsze pozostaje zawsze w cieniu, w tym, co niewidoczne.

Oto pod stołem jest pięć par nóg, a za chwilę pojawi się szósta. Każda z nich obuta. [...] Potem widzimy smutny wsuwany trzewik bez sznurówek. Tonie w nich szczupła kostka nogi obciążnięta ręcznie robioną skarpetą. Drugi trzewik leży na czyimś kolanie, gładzi go pod stołem szczupła dłoń o bladych paznokciach, które wydają się fosforyzować w mroku. Szkoda tej dłoni, szkoda cienkich kostek i mlecznych paznokci” (s. 49–50).

### Fragment 5.

„I teraz ich tu zostawimy, jak deliberują usadzeni wokół stołu przykrytego obrusem o złowróżbnym wzorze, zostawimy ich, żeby opuścić dom przez komin albo przez szpary między dachówkami z łupku – i spojrzeć z dalej, z wyżej. Oto zaczęło padać, małymi kroplami deszcz spływa po dachu i powstają z tego przejrzyste, lśniące koronki; oto te krople skapują na ziemię, drażnią ją, powodują swędzenie, żłobią małe zagłębienia, potem zbierają się z wahaniem w małe strumyczki i szukają drogi między kamieniami, pod kępą trawy, obok korzenia, a następnie po ścieżce, którą wydeptały cierpliwe zwierzęta.

Ale wrócimy” (s. 61).

## Fragment 6.

„Zbliżali się do końca wyprawy. Na dole na drodze czekał już na nich powóz. Stanęli wszyscy, żeby jeszcze raz ogarnąć wzrokiem cudowny widok tuż pod pograżeniem się w dolinie. A ponieważ horyzont był wysoki, widzieli zbocza gór pokryte plamami złotego światła, płonące od żółtości i czerwieni buków na tle głębokiej zieleni świerków, gdzieś tam z plamami bieli, które, ku zaskoczeniu Wojnicz, okazywały się stadami owiec – wokół nich kręciły się szybkie punkty owczarków i czarne przecinki pasterzy.

Patrzymy na nich, jak zwykle z dołu, od spodu, widzimy ich niczym wielkie potężne kolumny, na których szczycie znajduje się jakaś mała, gadająca wypustka – głowa. Ich stopy mechanicznie miażdżą leśne runo, łamają małe rośliny, rozszarpują mech, rozgniatają drobne ciała owadów, które nie zdążyły uciec przed zapowiadającymi zagładę wibracjami. Jeszcze chwilę po ich przejściu droga grzybnia pod poszyciem lasu, ta wielka, ogromna matczyzna struktura przekazuje sobie informacje – gdzie są intruzi i w którą stronę kierują swoje kroki” (s. 142–143).

## Fragment 7.

„W nocnych wędrowców, którzy już weszli do środka, wstąpił nowy duch. Przepychali się z niecierpliwością do stołu, chaotycznie zajmowali miejsca, nie dbając o porządek i podstawowe zasady grzeczności. Rzucili płaszcze i kurtki na oparcie krzesel. [...]

Na razie czujemy zapachy ich ciał, które ze swetrów unoszą się do góry i łączą ze sobą; każdy jest inny. Frommer wydziela zapach kurzu, lekko piżmowy, papierowy, suchy, jakby szeleszczący – woń starej, przesuszanej skóry, sfatygowanego portfela. Lukas pachnie ostro – to odór strachu i gotowości do walki, niewidzialna aureola niespełnionego wojownika, który utracił fizyczną siłę, bierze udział w wojnie z dystansu, wykrzykując komendy i komentując posunięcia strategów. [...] Za to Wojnicz rozpiera się swoim zapachem, choć o tym nie wie. Spycha gdzieś w tło wszystkie inne wonie, dominuje nad nimi, choć ten, który ów zapach wydziela, czuje się zagubiony i niepewny siebie. Jego feromony są jakby elektrycznie naładowane, przemożne, podobne do zapachu sierści lisa albo uciekającego przed myśliwymi koziołka” (s. 284–285).

## Fragment 8.

„Mrugające oczy wychwytyują z płataniny gałęzi, liści i pni drzew kształty, których wcześniej nie widziały. Ale przecież one zawsze tu były. Teraz widzi – smukłe ciała wiotkich postaci, trochę ludzkich, trochę zwierzęcych, a to, co brał za stertę liści, też jest kształtem, brązową twarzą użytkowaną jak liść, twarzą, która odwraca się ku niemu; oczy są ciemne, lecz za chwilę te oczy stają się dwoma żółdziejami i nie ma już twarzy. Ale, zaraz, zaraz, ta twarz wędruje teraz gdzieś indziej.

Tu jesteśmy, nieco zmienione, ale takie same jak przedtem, ciepłe, ale i zimne, patrzące i ślepe. Tu jesteśmy, tu są nasze ręce ze spróchniałych gałęzi, nasze brzuchy, sutki z purchawek, łono, które przechodzi w lisią norę, w głąb ziemi, i pielęgnuje teraz lisi miot. Widzisz nas wreszcie, Mieczysławie Wojniczu, dzielny inżynierze z płaskich bezleśnych stepów? Widzisz nas, wątła ludzka istota zajmująca się suszeniem liści, żeby je wkleić i ocalić od rozkładu i śmierci? [...]

Ujrzał tuż koło siebie twarz z mchu i błysk wilgotnych oczu, ciemnozielonych jak podziemne jezioro. Patrzył na zwarty korpus z patyczków splecionych z igłami, mchem i mokrą ziemią. Owionęło go cieplejsze powietrze, podobne do oddechu o zapachu przyzmy gnijącego listowia, wielkie ciemne oczy wpatrywały się w niego – z ciekawością, ale nie wyczuwał w niej żadnej myśli, była to ciekawość z pewnością nieludzka. Twarz zbliżyła się do niego na odległość kilkunastu centymetrów i penetrowała wzrokiem pory jego skóry, rzęsy, wargi, brwi. Dołączyła do nich druga, a potem jeszcze jedna. Przestał prawie oddychać i patrzył na nas z przerażeniem, które powoli gasło, nie chcieliśmy mu bowiem zrobić nic złego. Czula to ta biedna ludzka istota i wolną zakrwawioną

dłonią dotknęła naszego policzka, i poczuła, że jest żywy, że pod spodem jest tam jakiś rodzaj ciała, nie taki jak jej, bo nasze ciała mają konsystencję próbną, są okazjonalne, zależą od pływów i ciśnienia, od podziemnych nurtów i parowania” (s. 372–374).

Olga Tokarczuk, jako pisarka znana z wyrafinowanego operowania formą i refleksyjnego podejścia do konwencji literackiej, co szczególnie uwidoczniło się w *Księgach Jakubowych*, a zostało wypowiedziane w noblowskim wykładzie *Czuły narrator*, mistrzowsko konstruuje w *Empuzjonie* złożony system narracyjny, który pełni kluczową rolę w budowaniu znaczeń utworu. Wydarzenia związane z Mieczysławem Wojniczem czytelnik śledzi oczyma przedziwnego narratora, a raczej narratorek, bo w podanych wyżej przykładach pojawia się pierwsza osoba liczby mnogiej w rodzaju niemęskoosobowym. Oprócz tej konstrukcji, ujawniającej się w wielu miejscach tekstu, „głos” relacjonujący zdarzenia przybiera klasyczny trzecioosobowy kostium (fragmenty nr 6 i nr 7). Ale wówczas prowadzi on swą opowieść w sposób niepełny, wybiórczy i sugerujący obecność czegoś niewidzialnego lub niewyraźnego. Ten zabieg narracyjny kreuje aurę niepokoju i niepewności – typową dla literatury grozy, stąd tytułowy „horror przyrodolecniczy” – nie przez bezpośrednie opisy przerażających zdarzeń, lecz przez niedopowiedzenia, zacieranie granicy między rzeczywistością a urojeniem oraz przez stopniowe budowanie atmosfery zagrożenia.

Ważną rolę odgrywa także tempo narracji – powolne, momentami wręcz ospałe, jakby zarażone melancholią miejsca, w którym rozgrywa się akcja (sanatorium w Görbersdorfie). To tempo kontrastuje z niepokojem, jaki stopniowo wkrada się do świata przedstawionego za sprawą subtelnie dawkowanych od początku znaków istnienia tajemniczego świata obserwowanego ze wszystkich stron mieszkańców pensjonatu dla panów. Narrator, choć stylizowany na obiektywnego obserwatora, w istocie pozwala, by to uczucia i percepcja Mieczysława determinowały sposób przedstawienia rzeczywistości. Elementy przyrodolecniczego horroru, np. tajemnicze dźwięki nocą, widmowe zjawy, opowieści o kobietach znikających bez śladu, są

filtrowane przez niepewnego, często fizycznie i psychicznie osłabionego bohatera. Przykładem może być sposób, w jaki przedstawiane są obserwacje Wojnicza dotyczące otoczenia – krajobrazu, zachowań kuracjuszy czy nastroju panującego w sanatorium. Choć narrator relacjonuje je w trzeciej osobie, język tych fragmentów nasycony jest subiektywnymi ocenami, pytaniami, niepokojem, a czasem wręcz urojeniami bohatera. W ten sposób czytelnik zostaje wprowadzony w sposób myślenia Wojnicza, bez konieczności przechodzenia do klasycznej narracji pierwszoosobowej. Opisane zabiegi mowy pozornie zależnej umożliwiają płynne przejście między głosem narratora a głosem postaci, bez wyraźnego zaznaczenia granicy między nimi. Tokarczuk korzysta z tej techniki w *Empuzjonie* w sposób subtelny, ale konsekwentny, dzięki czemu czytelnik ma często wrażenie, że „słyszy” myśli Mieczysława Wojnicza, choć formalnie wypowiedzane są one przez narratora trzecioosobowego. Narrator zdaje się posiadać dostęp do jego myśli i doznań wewnętrznych. Tego typu narracja służy nie tylko kreśleniu portretu psychologicznego bohatera, ale także budowaniu atmosfery niepewności. Granica między opisem zewnętrznym a wewnętrznym zostaje zatarta, a narracja zyskuje wielowarstwowość, w której to, co obiektywne, i to, co subiektywne, wzajemnie się przenikają.

Szczególnie interesującym elementem narracji jest wprowadzenie do niej tytułowych „empuz” – fantastycznych istot wywodzących się od mitycznych kobiecych demonów, które w powieści funkcjonują jako żeńskie byty mszczące się na mężczyznach. Empuzy nie pojawiają się w sposób jednoznaczny, nazwany, lecz finałowe spotkanie Mieczysława z wszechmocnymi istotami jest uobecnieniem się mrocznej legendy (fragment nr 8). Dopiero w tym miejscu wyjaśnia się konstrukcja pierwszoosobowego narratora, a raczej wszechwiedzących narratorek, czujnie obserwujących męskich intruzów

▶ i stanowiących immanentną część świata przedstawionego. To „ogromna matczyzna struktura” mająca czasami postać „smukłych ciał wiotkich postaci” lub też objaśniająca, że ich ciała „mają konsystencję próbną, są okazjonalne, zależą od pływów i ciśnienia, od podziemnych nurtów i parowania”.

Istotną cechą narracji w *Empuzjonie* jest także jej dialogiczny charakter – autorce zależy na włączeniu czytelnika w proces interpretacji. Narrator, zamiast prowadzić odbiorcę ku jasnym odpowiedziom, prowokuje do zadawania pytań i kwestionowania tego, co przedstawione. Narracja staje się więc przestrzenią napięcia między wiedzą a niewiedzą, racjonalnością a lękiem, co idealnie wpisuje się w klimat powieści. Pewną podpowiedzią dla uważnego czytelnika może być zastosowany przez pisarkę czas narracji. Wypowiedzi trzecioosobowego narratora prowadzone są konsekwentnie w czasie przeszłym, zaś wszechwiedzące narratorki opisują

świat w czasie teraźniejszym, co przybiera formę subtelnej gry z czytelnikiem, która podważa granice między czasem, a co za tym, kwestionuje poznanie rzeczywistości. W „Epilogu” narratorki wypowiadają się w czasie przeszłym, relacjonując losy gości pensjonatu dla panów, ale nie zapominają o podkreśleniu swej wyjątkowości: „A my? My jesteśmy tu zawsze” (s. 393).

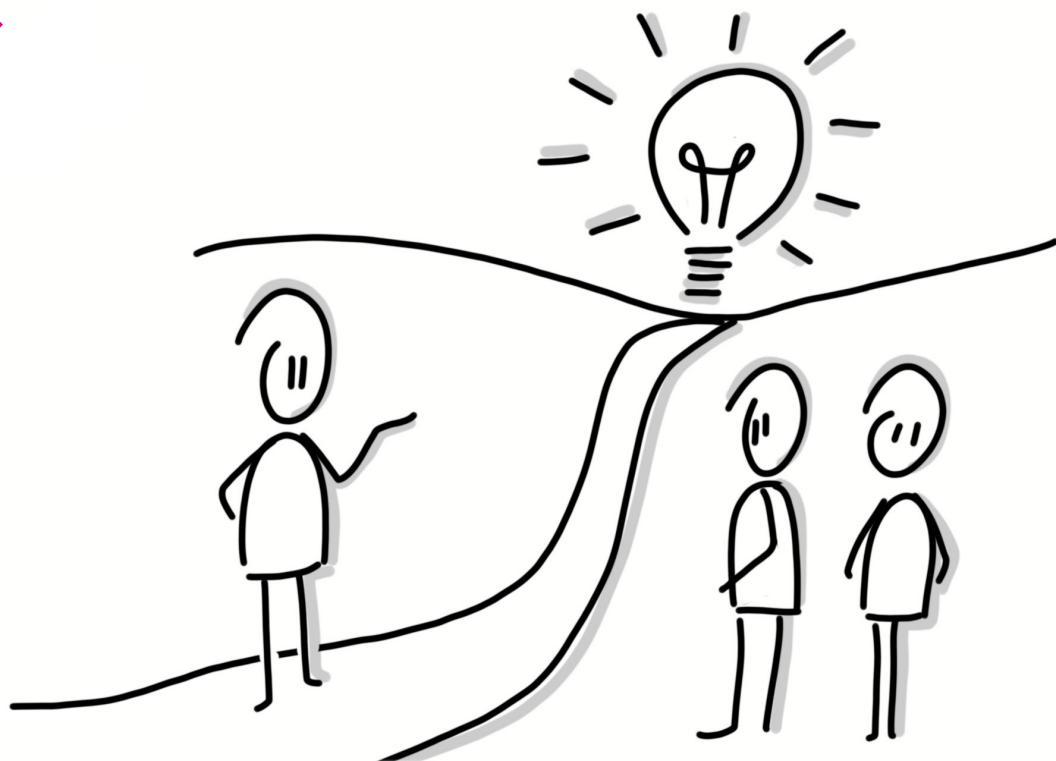
Narracja w *Empuzjonie* stanowi niezwykle istotny komponent struktury powieściowej, odpowiadający zarówno za konstrukcję świata przedstawionego, jak i za zawartą w utworze wizję ontologiczną. Takie rozwiązania korespondują z tematyką powieści, poruszającą kwestie poszukiwania tożsamości, śmierci, świata kobiecości i męskości oraz kwestionowania prostych podziałów. Zgodnie z zapowiedzią wydawcy w *Empuzjonie* pisarka „odślania przed czytelnikami prawdy o świecie, których albo nie zauważamy, albo za wszelką cenę nie chcemy do siebie dopuścić”.

## BIBLIOGRAFIA

- Roman Bobryk, *Uwagi o przestrzeni w „Empuzjonie”* Olgi Tokarczuk, „Białostockie Studia Literaturoznawcze”, nr 21, s. 49–57, DOI: <https://doi.org/10.15290/bsl.2022.21.03> [dostęp: 6.05.2025].
- Karolina Felberg, *Wszech(nie)obecność kobiet. O „Empuzjonie”* Olgi Tokarczuk, <https://kulturaliberalna.pl/2022/06/14/karolina-felberg-recenzja-empuzjon-olga-tokarczuk/> [dostęp: 6.05.2025].
- Ryszard Koziołek, *Uczta z mężczyzn na Czarodziejskiej Górze*, <https://teatrstudio.pl/pl/uczta-z-mezczyzn-na-czarodziejskiej-gorze/> [dostęp: 6.05.2025].
- Artur Madaliński, „*Empuzjon*” Olgi Tokarczuk, czyli wołanie o wielość, <https://www.miesiecznik.znak.com.pl/empuzjon-olgi-tokarczuk-czyli-wolanie-o-wielosc/> [dostęp: 6.05.2025].
- Amelia Sarnowska, „*Empuzjon*” Olgi Tokarczuk. W poszukiwaniu własnej opowieści, <https://kultura.onet.pl/wywiady-i-artykuly/empuzjon-olgi-tokarczuk-w-poszukiwaniu-wlasnej-opowieści-recenzja/rwbyzt> [dostęp: 14.09.2022].
- Olga Tokarczuk, *Empuzjon. Horror przyrodoleczni*, Kraków 2022.

## DR WIOLETTA POTURAŁA

– konsultant w Centrum Doskonalenia Nauczycieli w Koninie i nauczyciel języka polskiego w szkole ponadpodstawowej. Członek redakcji „Konińskiego Kuriera Oświatowego”. Autorka wielu tekstów publicystycznych i naukowych, także w ogólnopolskich periodykach i pracach zbiorowych z zakresu dydaktyki polonistycznej, biografistyki, wykorzystania mediów, historii szkolnictwa. Ekspert ORE – autorka programów i prowadząca szkolenia z wykorzystania nowoczesnych technologii, ekspert MEN w zakresie awansu zawodowego. Nagradzana za scenariusze lekcji w wielu konkursach. Systematycznie uczestniczy w ogólnopolskich projektach i programach podnoszących jakość pracy w edukacji. Projektowała i prowadziła liczne szkolenia grantowe dla nauczycieli i dyrektorów w ośrodkach doskonalenia Wielkopolski. Wdrożyła innowacje pedagogiczne z zakresu edukacji polonistycznej i medialnej. Od wielu lat jest aktywna na konferencjach naukowych i tematycznych.



# **INNOWACJE PEDAGOGICZNE JAKO POSTĘP W EDUKACJI**

**AGNIESZKA LIPSKA**

Zjawisko postępu silnie jest związane z pojęciem innowacji. Postęp jest zmianą dotychczasowego stanu rzeczy na stan pod pewnymi względami lepszy, natomiast innowacja obejmuje zjawiska związane z postępem, ale nie tylko postępem technicznym, lecz również postępem organizacyjnym, ekonomicznym, społecznym czy oświatowym.





W dzisiejszych czasach każda organizacja, w tym także oświatowa, chce dobrze funkcjonować i jednocześnie rozwijać się. Zmiany zachodzące we współczesnym świecie powodują, że szkoła potrzebuje nowatorskich narzędzi edukacyjnych, form i metod pracy wykraczających poza utarty sposób myślenia.

Działalność pedagogiczna leżąca u podstaw edukacji w ciągle zmieniających się okolicznościach współczesnej szkoły jest nieodzownym warunkiem rozwoju. Uczenie się ma służyć kształtowaniu młodego człowieka jako istoty poszukującej, twórczej, rozumiejącej otaczający ją świat oraz posługującej się nowoczesnymi mediami i technikami, w duchu koncepcji uczenia się przez całe życie (life-long learning).

Innowacje pedagogiczne są z całą pewnością dużym wyzwaniem dla nauczycieli. Twórczy nauczyciel ten wysiłek podejmuje, proponuje nowe, inne od zastanych rozwiązania, które stają się odpowiedzią na konkretne potrzeby ucznia, wsparciem dla jego wszechstronnego rozwoju, a ponadto – uwzględniając zmiany dokonujące się w szeroko pojętej edukacji – przyczyniają się do wzrostu atrakcyjności szkoły.

Rozwiązania te stanowią postęp w porównaniu z istniejącym stanem rzeczy i wnoszą praktykę pedagogiczną na wyższy poziom zaawansowania.

Warto w tym miejscu zwięźle wyjaśnić istotę innowacji pedagogicznej.

Już po II wojnie światowej powstało wiele różnych interpretacji tego pojęcia. Innowacje dotyczą: zmian bazujących na nowych niewykorzystanych dotąd zasobach wiedzy, pierwszych zastosowaniach nowego produktu, procesu lub urządzenia. Innowacje odnoszą się do:

- wykorzystywania wiedzy do tworzenia nowej wiedzy,
- wprowadzenia nowości (rzecz nowo wprowadzona, reforma),

- korzystnych zmian wynikających z uświadomionych potrzeb oraz systematycznej obserwacji środowiska zewnętrznego<sup>1</sup>.

Potoczne rozumienie innowacji oznacza coś nowego i innego od dotychczas funkcjonujących rozwiązań i kojarzy się z potrzebną zmianą na „lepszé”.

Innowacją pedagogiczną prowadzoną w publicznych szkołach i placówkach są nowatorskie rozwiązania programowe, organizacyjne lub metodyczne, mające na celu poprawę jakości pracy szkoły. Innowacja może obejmować wszystkie lub wybrane zajęcia edukacyjne, całą szkołę, oddział lub grupę<sup>2</sup>.

Inaczej mówiąc, innowacja to wszelkie działania edukacyjne odmienne od powszechnie obowiązujących, zmiany w zakresie tradycyjnego podejścia do procesu nauczania.

W literaturze przedmiotu wyróżnia się następujące rodzaje innowacji pedagogicznych:

- programowa – polega na korelacji treści nauczania pomiędzy przedmiotami,
- metodyczna – dotyczy wszelkich metodycznych i organizacyjnych zmian w zakresie sposobów nauczania (wykorzystanie metody myślenia, metody skojarzeń),
- przedmiotowa – obejmuje określony typ działań zmieniających charakter dotychczasowego nauczania przedmiotu o nowe cele edukacyjne oraz treści i wymagane osiągnięcia w ramach przedmiotów realizowanych w szkole,
- uzupełniająca – związana z wprowadzeniem czegoś nowego do istniejącego stanu czy ogółu stosowanych rozwiązań, nie podważając w istotnym stopniu ich podstawowego znaczenia i użyteczności<sup>3</sup>.

Za powyższym podziałem wskazać należy cechy, jakimi powinna charakteryzować się innowacja. Będą to: oryginalność, odkrywczość, odejście od stereotypów.

Cechy innowacji według E.M. Rogersa przedstawione zostały na poniższym rysunku<sup>4</sup>.

<sup>1</sup> P. Niedzielski, K. Rychlik, *Innowacje i kreatywność*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2006, s. 21.

<sup>2</sup> R. Lorens, *Innowacje pedagogiczne w placówce i w szkole*, Wydawnictwo MAC, s. 1.

<sup>3</sup> [epedagogika.pl/top-tematy/innowacja-pedagogiczna-czym-jest-i-jak-janapisac-5735.html](http://epedagogika.pl/top-tematy/innowacja-pedagogiczna-czym-jest-i-jak-janapisac-5735.html).

<sup>4</sup> A. Pomykalski, *Innowacje*, Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej, Łódź 2001, s. 110–114.



Istnieją także stosowne uregulowania prawne w tymże zakresie. Przede wszystkim jest to *Ustawa z 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe (Dz.U. z 2021 r. poz. 1082 ze zm.)* – art. 55 ust. 1 pkt 4, art. 68 ust. 1 pkt 2, art. 70, art. 98, art. 102. Według niej od 1 września 2017 r. nie ma konieczności zgłaszania innowacji pedagogicznej kuratorowi oświaty i organowi prowadzącemu. Przepisy nie przewidują również obowiązku wprowadzania zmian w statucie w związku z wprowadzeniem innowacji.

Stanowi to znaczne ułatwienie w pracy nauczycieli, a także dyrektora placówki. Niemniej jednak, planując działania innowacyjne w szkole, należy jak najbardziej

uwzględniać każdorazowo kierunki polityki oświatowej na dany rok szkolny, a także kompetencje kluczowe w nauczaniu. Ważne są również możliwości uczniów, a także zaplecze dydaktyczne szkoły. Należy również określić cele innowacji, odbiorców, ramy czasowe, przewidziane efekty działań. Innowacja powinna mieć także ciekawą nazwę. Co również bardzo ważne – innowacja nie może naruszać praw ucznia.

Nie istnieją wprawdzie ściśle narzucone procedury wprowadzania innowacji pedagogicznych, niemniej jednak nauczyciel lub zespół nauczycieli zgłasza dyrektorowi szkoły chęć wdrożenia innowacji pedagogicznej w formie pisemnej, wypełniając szkolną kartę innowacji, w terminie do dnia 15 marca roku szkolnego poprzedzającego rok szkolny, w którym jest planowane rozpoczęcie tej innowacji. Oto przykładowy schemat w postaci tabelarycznej:

### KARTA INNOWACJI PEDAGOGICZNEJ

| Nazwa innowacji/temat                                    | INNOWACJA PEDAGOGICZNA                                                         |                                                                                                                            |
|----------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Imię i nazwisko autora lub zespołu autorskiego           |                                                                                |                                                                                                                            |
| Imię i nazwisko osoby/osób wdrażających innowację        |                                                                                |                                                                                                                            |
| Czas trwania innowacji                                   |                                                                                |                                                                                                                            |
| Rodzaj innowacji pedagogicznej (właściwe podkreślić)     | Osoby objęte działaniami (właściwe podkreślić)                                 | Zajęcia edukacyjne objęte innowacją (właściwe podkreślić)                                                                  |
| programowa, organizacyjna, metodyczna, <u>mieszana</u> . | jeden oddział lub grupa uczniów, <u>więcej oddziałów</u> , wszystkie oddziały. | wybrane zajęcia edukacyjne, wszystkie zajęcia edukacyjne, jeden przedmiot nauczania, <u>więcej przedmiotów nauczania</u> . |

## OPIS INNOWACJI PEDAGOGICZNEJ

Uzasadnienie potrzeby innowacji

Cele innowacji pedagogicznej

Spodziewane efekty

Wdrażanie innowacji pedagogicznych stanowi dla nauczyciela/grupy nauczycieli nie lada wyzwanie, z drugiej jednak strony jest źródłem satysfakcji zawodowej. Prowadzi do doskonalenia jakości pracy własnej oraz podnoszenia jakości pracy szkoły. Nauczyciel-innowator zaciekawia uczniów, szuka nowych pomysłów, ulepsza swoją pracę, podejmuje wyzwania, dając tym samym swoim wychowankom doskonały przykład do naśladowania. Nauczyciel w procesie wprowadzania innowacji do rzeczywistości odgrywa ważną rolę, która wymaga wielostronnych kwalifikacji.

W swojej pracy zawodowej jako nauczyciel plastyki, historii, wiedzy o społeczeństwie oraz edukacji dla bezpieczeństwa samodzielnie, ale także w kooperacji z innymi nauczycielami, zrealizowałam i realizuję kilka innowacji pedagogicznych, które były owocem wielu przemyśleń. Z racji tego, że pracuję w szkole funkcjonującej na wsi, uczniowie mają cokolwiek utrudniony dostęp do odbioru dóbr kultury.

Pierwszą innowacją, którą realizowałam wspólnie z nauczycielką młodszą stażem, była innowacja pt. *KinoSzkoła*. Jej nadrzędnym celem było zapoznanie uczniów z różnymi gatunkami filmowymi, grą aktorską poprzez oglądanie wartościowych, ciekawych filmów, kształtowanie umiejętności dostrzegania szczegółów w całości (tło akcji), umiejętności konfrontacji życia realnego z fikcją, dostrzeganie podobieństw i różnic, a także umiejętności refleksyjnej dyskusji, w tym posługiwania się poprawną polszczyzną.

Druga innowacja, którą realizuję od kilku lat, nosi tytuł *W zasięgu sztuki*. Polega ona na orga-

nizowaniu wystaw szkolnych o różnej tematyce, np. plastycznej, historycznej, przynosząc tym samym efekty w postaci utrwalenia wiedzy z różnych dziedzin (malarstwa, rzeźby, historii, fotografii, grafiki, sportu). Nadrzędnym celem tej innowacji jest wdrażanie uczniów do czynnego obcowania z szeroko pojętą sztuką oraz uczestnictwa w tzw. kulturze wysokiej. Uczniowie, wcześniej zapoznani z pojęciami takimi jak eksponat, wernisaż, kurator wystawy, katalog, a także ze sposobem zachowania się na wystawach, występują tutaj w charakterze uczestników bądź samych artystów.

Do tej pory udało mi się zrealizować dziewiętnaście wystaw. Poniżej kilka przykładów:

- Szkolna wystawa zbiorowa pt. *Pamiętki z dawnych lat*,
- Szkolna wystawa zbiorowa pt. *Wspomnienie lata w fotografiach*,
- Szkolna wystawa historyczna pt. *40. rocznica stanu wojennego*,
- Szkolna wystawa historyczna pt. *Żołnierze wyklęci*,
- Szkolna wystawa malarska pt. *Szkolni abstrakcyjniści*,
- Szkolna Wystawa Fotograficzna pt. *Kryzysy humanitarne*,
- Szkolna Wystawa Malarska pt. *Abstrakcyjne kompozycje*,
- Szkolna Wystawa Historyczna pt. *Zbrodnia Pomorska*.

Kolejnym projektem innowacyjnym prowadzonym wspólnie z nauczycielem geografii była innowacja pod hasłem *Kręgi cywilizacyjne*, której nadrzędnym celem było

zapoznanie uczniów z kulturami świata, a tym samym korelacja treści międzyprzedmiotowych pomiędzy plastyką, historią, geografą i językiem polskim. Zadaniem uczestników innowacji było przygotowanie w grupach prezentacji na temat poszczególnych cywilizacji kulturowych z uwzględnieniem terytorium, ram czasowych, używanych języków, wyznawanej religii oraz charakterystycznych wytworów sztuki.

Widząc efekty podejmowanych działań w zainteresowaniu uczniów działaniami przypisanymi do danej innowacji, nauczyciel nabiera przekonania, że wkład pracy jest miarodajny i adekwatny do założonych celów. Szkoła zyskuje nowy wymiar, nie tylko placówki edukacyjnej, ale także instytucji kulturalnej dążącej do uwrażliwiania młodych ludzi na sztukę. Realizowane innowacje umożliwiają

kształtowanie nowych kompetencji kulturowych i cech osobowości uczniów, spełniając tym samym swoje zadania i cele.

Szkoła w dzisiejszych czasach zobowiązana jest uwzględniać złożone i zróżnicowane aspekty życia, uwarunkowane globalizacją. W obecnym systemie oświaty wiedza encyklopedyczna ustępuje miejsca elastyczności poznawczej i intelektualnej oraz myśleniu innowacyjnemu. Wzrasta zatem zapotrzebowanie na nowe, niestandardowe rozwiązania edukacyjne. Zmiany dokonywane we współczesnej edukacji muszą również uwzględniać oczekiwania społeczeństwa informacyjnego oraz znaczenie technologii informacyjno-komunikacyjnych, które kształtują procesy zdobywania i upowszechniania wiedzy. Zmianom tym służy niewątpliwie wdrażanie innowacji pedagogicznych, które prowadzą do postępu w edukacji.

## BIBLIOGRAFIA

- R. Lorens, *Innowacje pedagogiczne w placówce i w szkole*, Wydawnictwo MAC.
- P. Niedzielski, Kaatarzyna Rychlik, *Innowacje i kreatywność*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2006.
- A. Pomykański, *Innowacje*, Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej, Łódź 2001.
- Ustawa z 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe (Dz.U. z 2021 r. poz. 1082 ze zm.) – art. 55 ust. 1 pkt 4, art. 68 ust. 1 pkt 2, art. 70, art. 98, art. 102.
- [www.kreatywnaakademia.pl/zaskoczyc-ucznia](http://www.kreatywnaakademia.pl/zaskoczyc-ucznia)
- [www.epedagogika.pl/top-tematy/innowacja-pedagogiczna-czym-jest-i-jak-ja-napisac](http://www.epedagogika.pl/top-tematy/innowacja-pedagogiczna-czym-jest-i-jak-ja-napisac)

## AGNIESZKA LIPSKA

– magister sztuki, nauczyciel historii, wiedzy o społeczeństwie, edukacji dla bezpieczeństwa, plastyki w Szkole Podstawowej im. A. Delonga w Kunach. Nauczyciel religii w Państwowym Liceum Sztuk Plastycznych im. A. Kreutza Majewskiego w Kościelcu. Nauczyciel innowator. Autorka własnego programu do nauczania plastyki w klasach IV–VII pt. „Potęga sztuki”. Dorobek artystyczny: 116 wystaw, w tym wystawy krajowe indywidualne i zbiorowe oraz zagraniczne zbiorowe i jedna indywidualna, udział w przeglądach graficznych. Autorka czterech tomików wierszy i cztery almanachy; liczne spotkania poetyckie z dziećmi, młodzieżą i dorosłymi.



# SETNA LEKCJA JĘZYKA POLSKIEGO

## PROPOZYCJA METODYCZNA

DR MAŁGORZATA JUDA-MIELOCH

Numerowanie lekcji jako obowiązek proceduralny z pewnością kojarzy się z opresyjnym sposobem dyscyplinowania uczniów i formalizmem organizacyjnym, którego rodowodem jest myślenie w paradygmacie szkoły pruskiej. Tymczasem można z tej cytryny zrobić lemoniadę i numerowanie lekcji wykorzystać do polepszenia organizacji procesu dydaktycznego oraz przygotowania małego jubileuszu.





Uczniowie zespołów klasowych, które ucze, prowadzą obowiązkowe zeszyty przedmiotowe. Nie moment, by omawiać teraz sposoby, techniki oraz – zwłaszcza – cele tego wymogu, powiem jedynie, że taki zeszyt jest prowadzony w duchu „zeszytu pomagającego się uczyć”, którego inspirację czerpię z „zeszytu OK”. Numeracja lekcji służy między innymi temu, że gdy w toku uczenia się trzeba wrócić do jakiejś kwestii już poruszonej, łatwo to zrobić, podając po prostu numer lekcji. Tego typu porządkowanie umożliwia także uczniowską samokontrolę kompletności zapisów lekcyjnych, co w gruncie rzeczy ułatwia szczególnie uczniom nieobecnym na lekcjach orientację w prowadzonym procesie i pobudza ich odpowiedzialność za własne uczenie się.

Numerowanie lekcji umożliwia także śledzenie procesu uczenia się przebiegającego w czasie, co wydaje się bardzo ważne w rzeczywistości narastającego wśród nastolatków problemu prokrastynacji, a więc nałogowego odlewiania wykonania czynności, która jest możliwa do wykonania. A wreszcie – uświa-

damia, że mija pomału nie jeden rok szkolny, lecz sto lekcji! A to jest powód do organizacji zajęć, które zainspirują uczniów do refleksji nad własnym procesem uczenia się: frekwencją na języku polskim i związaną z nią efektywnością uczenia się. To także okazja do zabaw językowych i literackich, których centrum stanowi liczba sto.

Ważnym elementem takiej lekcji jest nagrodzenie (choćby przez zauważenie czy symboliczny medal) uczniów ze stuprocentową frekwencją na przedmiocie. Należy oczywiście zauważyć także tych, którzy rzetelnie uczęszczali na lekcje, ale z powodu chorób nie udało im się osiągnąć tego wyniku. Tak jest i w życiu: sukces jest składową naszych działań, ale także okoliczności, na które nie mamy wpływu.

Przedstawiam zadania, które można wykorzystać w klasie ósmej szkoły podstawowej lub pierwszej szkoły ponadpodstawowej na tego typu lekcji. Gwarantuję, że przeprowadzone dynamicznie i z humorem zajęcia sprawią, że wszyscy poczują się tak, jakby ich kto na sto koni wsadził!

**Temat: Setna lekcja języka polskiego. To nie było „sto lat samotności”!**

### **ZADANIE 1.**

**Jak wygląda zapis liczby „sto” sposobem rzymskim?**

.....

### **ZADANIE 2.**

**Wyjaśnij znaczenie frazeologizmów.**

|                                  |         |
|----------------------------------|---------|
| na sto dwa                       | – ..... |
| na sto procent                   | – ..... |
| raz na sto lat                   | – ..... |
| mieć sto pociech z kimś          | – ..... |
| jakby go kto na sto koni wsadził | – ..... |

### **ZADANIE 3.**

**Wypisz 10 wyrazów rozpoczynających się od „sto”, np. stonoga.**

|         |          |
|---------|----------|
| 1. .... | 6. ....  |
| 2. .... | 7. ....  |
| 3. .... | 8. ....  |
| 4. .... | 9. ....  |
| 5. .... | 10. .... |



#### ZADANIE 4.

Wypisz 10 wyrazów, które w środku mają cząstkę „sto”, np. częstokroć.

- |         |          |
|---------|----------|
| 1. .... | 6. ....  |
| 2. .... | 7. ....  |
| 3. .... | 8. ....  |
| 4. .... | 9. ....  |
| 5. .... | 10. .... |

#### ZADANIE 5.

Wypisz 10 wyrazów kończących się na „sto”, np. miasto.

- |         |          |
|---------|----------|
| 1. .... | 6. ....  |
| 2. .... | 7. ....  |
| 3. .... | 8. ....  |
| 4. .... | 9. ....  |
| 5. .... | 10. .... |

#### ZADANIE 6.

6.1. Przepisz współczesną polszczyzną poniższy utwór.

Jan Kochanowski

O FRASZKACH

Komu sto fraszek zda się przeczyść [przeczytać] mało,

.....

Ten siła złego wytrwać może cało.

.....

6.2. Jakie jest przesłanie fraszki „O fraszkach”?

.....

.....

.....

#### ZADANIE 7.

Jaką refleksję o człowieku formułuje Wisława Szymborska w wierszu „Sto pociech”?

STO POCIECH

Zachciało mu się szczęścia,

Zachciało mu się prawdy,

Zachciało mu się wieczności,

Patrzcie go!

Ledwie rozróżnił sen od jawy,

Ledwie domyślił się, że to on,

Ledwie wystrugał ręką z płetwy rodem

Krzesiwo i rakietę,

Łatwy do utopienia w łyżce oceanu,

Za mało nawet śmieszny, żeby pustkę śmieszyć,

Oczami tylko widzi,





Uszami tylko słyszy,  
Rekordem jego mowy jest tryb warunkowy,  
Rozumem gani rozum,  
Słowem: prawie nikt,  
Ale wolność mu w głowie, wszechwiedza i byt  
Poza niemądrym mięsem, patrzcie go!

Bo przecież chyba jest

Naprawdę się wydarzył  
Pod jedną z gwiazd prowincjonalnych.  
Na swój sposób żywotny i wcale nie ruchliwy.

Jak na marnego wyrodka kryształu  
Dość poważnie zdziwiony.  
Jak na trudne dzieciństwo w koniecznościach stada  
Nieźle już poszczególny.  
Patrzcie go!

Tylko tak dalej, dalej choć przez chwilę,  
Bodaj przez mgnienie galaktyki malej!  
Niechby się wreszcie z grubsza okazało,  
Czym będzie, skoro jest.  
A jest – zawzięty.

Zawzięty, trzeba przyznać, bardzo.  
Z tym kółkiem w nosie, w tej todze, w tym swetrze.  
Sto pociech, bądź co bądź.  
Niebożę.  
Istny człowiek.

---

---

---



## DR MAŁGORZATA JUDA-MIELOCH

– konsultant ds. języka polskiego w ODN, prowadzi cenione formy doskonalenia polonistów w południowej Wielkopolsce. Jest autorką wielu książek, m.in. monografii „W cieniu marnego czasu. O twórczości Antoniego Libery” (2021). Opracowała naukowo wydanie powieści „Madame” (2021). Pomysłodawca i redaktor publikacji „Czytanie tekstów dyskursywnych na egzaminie maturalnym. Bank zadań” (2021). Prelegentka na licznych konferencjach naukowych i metodycznych, m.in. Międzynarodowym Kongresie Literatury Polskiej w Krakowie (2022) i w ORE (2025). Reprezentowała środowisko oświatowe w ogólnopolskiej debacie na temat Kanonu Polskiego (Warszawa, 2022). Autorka artykułów naukowych i metodycznych, m.in. w „Języku Polskim w Szkole Podstawowej”, „Toposie”, „Pamiętniku Literackim”. Recenzent arkuszy Wojewódzkiego Konkursu Języka Polskiego dla uczniów szkół podstawowych w latach 2020-2023. Laureatka 1 miejsca w ogólnopolskim konkursie na recenzję słuchowiska radiowego i spektaklu telewizyjnego w ramach Ogólnopolskiego Festiwalu „Dwa Teatry” („Lekcja z Antygoną”, 2023). Wyróżniona Medalem KEN i Brązowym Krzyżem Zasługi.



# URODZINY UKŁADU OKRESOWEGO

DR MAGDALENA IGNACIK

W każdej szkole w jednej z klas na ścianie wisi tablica. Czasami trochę podniszczona, przykurzona, rzadko ściągana ze ściany. Większość uczniów mija ją obojętnie, wchodząc do pracowni chemicznej. Gdy zadaję pytanie w klasie 7, która dopiero zaczyna naukę chemii, czy wiedzą, co to za tablica, młodzież bez entuzjazmu odpowiada, że to układ okresowy. Po prostu czytają nagłówek tablicy, ale są i tacy, którzy to już wiedzą. Wtedy zawsze proszę ich, by popatrzyli na układ okresowy jeszcze raz i powiedzieli, co widzą. Odpowiedzi są różne: pierwiastki, kwadraciki, litery, kolory, numery. Potem proszę by zamknęli oczy i kiedy je znów otwierają, mówię im, że właściwie patrzą na budowę wszechświata... A to bardzo zmienia perspektywę i podejście do układu okresowego.



## Kilka słów o Jubileacie

Pierwszy raz graficzną tablicę przedstawiającą pierwiastki uporządkowane według prawa okresowości sformułowanego przez Dmitrija Mendelejewa opublikowano w marcu 1869 roku. Układ okresowy nie jest więc zbyt stary, a przynajmniej nie tak stary jak pojęcie atom, zaproponowane już w IV wieku p.n.e. Jego koncepcja zyskała uznanie, co potwierdził rozwój nauki oraz odkrycia kolejnych pierwiastków. Dziś trudno sobie wyobrazić, jak wyglądała nauka bez układu okresowego. Zaskakującym jest fakt, że autor i jego tablica znane dziś na całym świecie, nigdy nie otrzymał najwyższej nagrody czyli Nagrody Nobla za swoje odkrycie. A jednak to odkrycie pozwoliło nie tylko uporządkować dotychczasową wiedzę o pierwiastkach (w tamtym czasie było ich niemalże o połowę mniej) ale stało się inspiracją dla fizyków i chemików do poszukiwań nowych pierwiastków, planowania eksperymentów, rozwoju teorii o właściwościach kolejnych pierwiastków, zgłębiania wiedzy o budowie materii. To cenniejsze niż jakakolwiek nagroda. A skoro układ okresowy jest tak istotnym elementem nauki o otaczającym nas świecie, w którym żyje każdy z nas, skoro pierwiastki chemiczne i tworzone przez nie związki chemiczne są nieodzownym elementem naszego dnia codziennego, tego co jemy, co ubieramy, czego używamy, wreszcie my sami nasz organizm i przyroda wokół nas, to dlaczego nie świętować jego urodzin?

## Nie samą podstawą programową się żyje

Odkąd zaczęłam pracę w szkole, a dziś pracuję w kilku placówkach, marzec stał się miesiącem wyczekiwaniom przez moich uczniów. Świętujemy bowiem urodziny układu okresowego łącząc naukę z zabawą. Organizuję konkursy wiedzy o układzie okresowym, zarówno w obrębie klasy jak i między klasami. Ten element rywalizacji i oczekiwanie nagrody jest niezwykle ważny i angażujący dla uczniów, tym bardziej że oni są zarówno uczestnikami jak i autorami pytań dotyczących układu dla drużyny przeciwników. Sami więc zgłębiają

swoją wiedzę, ja jedynie inspiruję i weryfikuję poprawność merytoryczną, to oni sami poszukują prawd, wiadomości, ciekawostek. A skoro to urodziny, to powinno być na słodko i ze świeczkami. To jest najbardziej ulubiona chwila świętowania! Otóż uczniowie przygotowują tyle babeczek, (ale można też wykorzystać kupione ciasteczka, krakersy), ile jest pierwiastków w układzie okresowym, czyli 118 na dzień dzisiejszy :-). Każda z tych babeczek ma liczbę atomową Z i symbol pierwiastka. Wyróżniamy też gazy szlachetne innym kolorem. Młodzież wcześniej rozdziela między sobą obowiązki i... nikt nie zawodzi, nikt nie zapomina, pełna współpraca i odpowiedzialność. Nie tak szybko można je jednak zjeść – najpierw trzeba z nich ułożyć cały układ okresowy, niczym Mendelejew swoją tablicę. To niełatwe zadanie, mamy przecież okresy i grupy, wszystko musi się zgadzać, nie możemy pomylić miejsca uranu z potasem. Gdy układ okresowy wygląda już jak z podręcznika, zapalamy na babeczkach świeczki, bo przecież nie może ich zabraknąć na urodzinach, prawda? Młodzież patrzy zazwyczaj na swoją pracę z wielką dumą, nawet ci najbardziej sceptyczni nie opierają się wspólnej radości i wszyscy przystępują do zdmuchiwania. Moment degustacji wywołuje zazwyczaj aplauz. Uczniowie przekrzykują się, który pierwiastek smaczniejszy, mają swoje upatrzone, a największym zainteresowaniem cieszą się niezmiennie arsen, aluminium i uran. Jak myślicie Państwo, dlaczego?

## Wszyscy mogą poczuć chemię

Aby zapobiec przejedzeniu babeczkami wśród łakomych chemików włączamy do świętowania całą szkołę, uczniów młodszych, dyrekcję, nauczycieli, pracowników. Jak to zrobić? Podpowiadam: uczniowie ubrani w fartuchy laboratoryjne (a mamy ich sporo w naszej pracowni) roznoszą babeczki po szkole i częstują innych. Każdy kto ma ochotę się poczęstować odpowiada na proste pytania o układ okresowy i pierwiastki, a młodszy uczniowie odczytują symbol i nazwę wybranego pierwiastka z układu. Pytania uczniów są proste, dotyczą zazwyczaj nazwi-

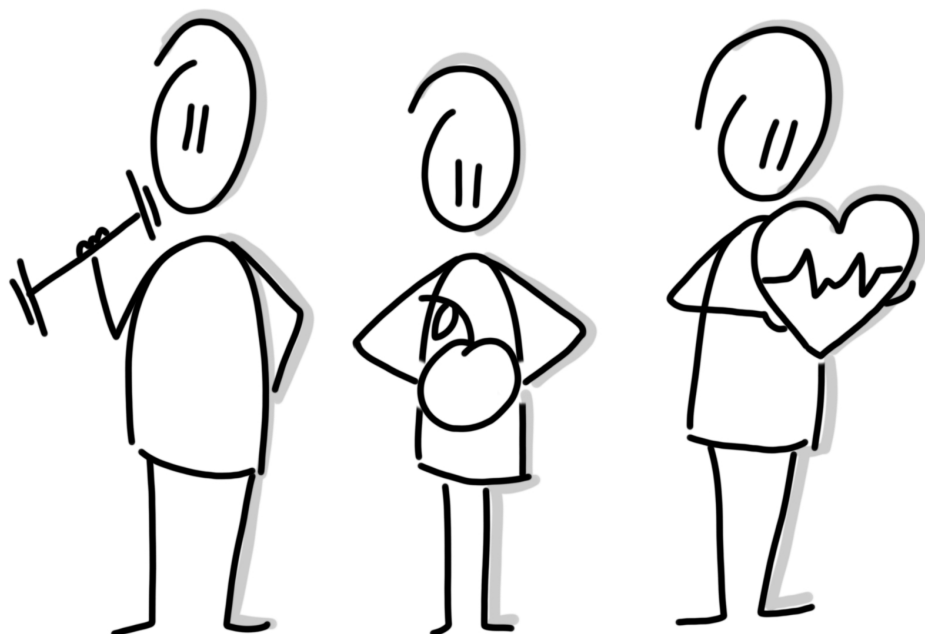


ska twórcy układu, nazw pierwiastków, symboli, a czasami dokładają matematykę i trzeba policzyć, ile lat ma układ okresowy. Często okazuje się, ku zaskoczeniu uczniów, że Pani od historii świetnie pamięta symbole różnych pierwiastków, a Pan Woźny lepiej niż oni pamięta nazwy. W taki prosty sposób łączymy więc naukę, zabawę, poszerzamy zainteresowanie i wiedzę o otaczającym świecie, budujemy relacje, współpracujemy i można tu wymienić wiele innych elementów, dla których warto. Mam nadzieję, że dzieląc się z Państwem moim doświadczeniem, zachęciłam i zainspirowałam do marcowego święta w Waszej szkole. Może wpisze się w szkolny kalendarz? Bawmy się ucząc, uczmy się bawiąc, chemia jest między nami! A kto wie, może w następnym roku trzeba będzie przygotować 119 babeczek?



#### DR MAGDALENA IGNACIUK

– nauczyciel w Szkole Podstawowej nr 1 w Swarzędzu, Szkole Podstawowej nr 1 w Zalasewie, Liceum Św. Marii Magdaleny w Poznaniu. Dr nauk chemicznych, nauczyciel mianowany, pracuję w szkole od 8 lat, wcześniej analityk w dziale kontroli jakości leków w firmie farmaceutycznej GlaxoSmithKline Pharmaceuticals



# EDUKACJA ZDROWOTNA. CZY NOWY PRZEDMIOT MOŻE URATOWAĆ PRZYSZŁOŚĆ UCZNIÓW I ŚRODOWISKA?

DR PAWEŁ M. OWSIANNY

Czy nowy przedmiot w szkołach naprawdę może wpłynąć na długość i jakość naszego życia? „Edukacja zdrowotna” powinna mieć taką ambicję! Ale wszystko zależy od tego, czy potraktujemy ją serio, czy jak kolejną godzinę wychowawczą.





Wyraźnie dostrzegamy, jak silny związek łączy stan naszego środowiska z kondycją zdrowotną całych społeczeństw (np. Frumkin 2016, WHO 2021, UNEP 2021, Prüss-Ustün i in. 2023). Zanieczyszczenie powietrza, wody, hałas, warunki mieszkaniowe, zmiany klimatyczne czy utrata bioróżnorodności to nie tylko problemy ekologiczne – to realne zagrożenia dla zdrowia fizycznego i psychicznego. Doskonale zdajemy sobie również sprawę, jak ważne są czynniki psychospołeczne naszego zdrowia (Heszen 2014, Łoś 2022, Kuszal 2023). Wsparcie rodzinne i społeczne, radzenie sobie ze stresem, poczucie kontroli oraz warunki życia społecznego, mają istotny wpływ na zdrowie człowieka. Ich wzajemne powiązania oraz oddziaływanie na różne obszary życia pokazują, że zdrowie jest wynikiem złożonych procesów. Dlatego uwzględnianie tych czynników w edukacji zdrowotnej i działaniach profilaktycznych jest niezbędne do skutecznego wspierania zdrowia indywidualnego i społecznego.

Wychodząc naprzeciw tym wyzwaniom, polski system edukacji wprowadza od roku szkolnego 2025/2026 nowy przedmiot – edukację zdrowotną – w którym jednym z kluczowych działów są właśnie zdrowie psychiczne i zdrowie środowiskowe. Ta nowa inicjatywa, ujęta w Rozporządzeniu Ministra Edukacji z marca 2025 roku (Dz.U. 2025 poz. 378), zastępuje dotychczasowe „wychowanie do życia w rodzinie” i będzie realizowana w klasach IV–VIII szkół podstawowych oraz szkołach ponadpodstawowych, takich jak licea czy technika.

Ale czy uczniowie dowiedzą się, że zanieczyszczenia powietrza pogarszają objawy depresji? Czy rozumieją, że kryzys klimatyczny to nie „temat dla dorosłych”, tylko coś, co wpływa na ich sen, poziom stresu i przyszłą płodność? Czy uświadomią sobie, jak ważne są dobre relacje – z rodziną, rówieśnikami i nauczycielami – dla zdrowia psychicznego jednostki i całej grupy? Czy zostaną nie tylko poinformowani, ale i praktycznie nauczeni, że wsparcie społeczne, poczucie przynależności i bezpieczne środowisko sprzyjają nie tylko radzeniu sobie ze stresem, ale również rozwojowi osobistemu i budowaniu

poczucia własnej wartości? Czy będą świadomi, jaką rolę odgrywają takie czynniki jak: odpowiednia ilość snu, aktywność fizyczna, rozwijanie pasji i umiejętność zarządzania emocjami? Czy edukacja zdrowotna pokaże, że zdrowie psychiczne to wynik złożonego współdziałania tych elementów osobniczych, społecznych i środowiskowych i że troska o nie – podobnie jak o środowisko przyrodnicze – wymaga holistycznego podejścia?

Przed nami być może najważniejszy test systemu edukacji: czy nauczymy dzieci troski – nie tylko o własne zdrowie, ale o wspólne dobro, jakim jest nasze wspólne środowisko życia – nasza planeta? Bo nie będzie zdrowych ludzi na chorej Ziemi. Edukacja zdrowotna – to nie tylko nowy przedmiot, lecz także sprawdzian naszej dojrzałości. Przecież nie chodzi tylko o to, by dzieci jadły więcej jabłek i grały w dwa ognie! Chodzi o to, by rozumiały, jak ich wybory – od jedzenia po media społecznościowe – wpływają na ich mózg, układ hormonalny i relacje z innymi. By zrozumiały otaczający je świat i potrafiły kierunkowo i w sposób zrównoważony na niego wpływać, dbając o swój i jego dobrostan.

### **Nowe spojrzenie na zdrowie – holistyczne i interdyscyplinarne**

Edukacja zdrowotna, a w niej zdrowie środowiskowe, to nie tylko wiedza o chorobach i profilaktyce. To szeroka koncepcja zdrowia, która obejmuje pełnię dobrostanu – fizycznego, psychicznego, społecznego, seksualnego i właśnie środowiskowego. Oznacza to, że zdrowie przestaje być rozumiane jedynie jako brak choroby, ale jako zrównoważony stan organizmu w kontekście jego relacji ze światem zewnętrznym. Szczególnie ważne jest wprowadzenie do programu nauczania aspektów zdrowia psychicznego w kontekście środowiskowym – uczniowie mają nauczyć się, jak na ich samopoczucie i odporność psychiczną wpływają nie tylko czynniki wewnętrzne, ale też otoczenie, w którym żyją, uczą się i bawią.

Środowisko fizyczne – jakość powietrza, poziom hałasu, obecność terenów zielonych – ma bezpośredni wpływ na zdrowie układu

oddechowego, sercowo–naczyniowego, ale także na kondycję skóry czy stan psychiczny (np. Nieuwenhuijsen i in. 2017). Hałas, który często bagatelizujemy, może prowadzić do przewlekłego stresu i zaburzeń snu, a ekspozycja na zanieczyszczenia powietrza zwiększa ryzyko astmy, alergii czy chorób serca (WHO 2018). Z kolei naturalne przestrzenie – parki, lasy, ogrody – stanowią dla nas naturalną „apteczkę”, redukując stres, poprawiając koncentrację i wspierając regenerację układu nerwowego (Bratman i in. 2019). Dzięki nowemu programowi uczniowie mają mieć okazję doświadczyć tych korzyści i praktycznie nauczyć się o nie dbać.

### **Zmiany klimatyczne – wyzwania dla zdrowia współczesnego człowieka**

W nowej podstawie programowej edukacja zdrowotna obejmuje także tematykę zmian klimatycznych jako jednego z najważniejszych wyzwań zdrowotnych XXI wieku. Uczniowie mają poznać mechanizmy, przez które wzrost średnich temperatur, ekstremalne zjawiska pogodowe (takie jak powodzie, fale upałów czy susze) oraz zmiany w środowisku naturalnym oddziałują na zdrowie. Skutki tych zjawisk są wielopłaszczyznowe: od wzrostu zachorowań na choroby zakaźne przenoszone przez owady (np. borelioza, kleszczowe zapalenie mózgu), poprzez zaostrzenie schorzeń przewlekłych, po nasilenie zaburzeń zdrowia psychicznego wynikających ze stresu i niepewności związanej z kryzysami klimatycznymi (Watts i in. 2019).

W programie jest też miejsce na refleksję nad bioróżnorodnością, która pełni kluczową rolę w utrzymaniu zdrowia całych ekosystemów, a pośrednio również ludzi. Utrata gatunków i niszczenie naturalnych siedlisk zwiększa ryzyko przenoszenia nowych patogenów ze zwierząt na ludzi (UNEP 2020, 2021), co w obliczu pandemii COVID–19 stało się bardziej niż oczywiste. W ten sposób uczniowie mają nauczyć się dostrzegać, jak integralnie powiązane są losy człowieka i przyrody oraz jak ważna jest ochrona środowiska dla zdrowia publicznego.

### **Działania proekologiczne – od świadomości do praktyki**

Ważnym elementem zdrowia środowiskowego w edukacji jest rozwijanie postaw i kompetencji do aktywnego działania na rzecz ochrony środowiska. Uczniowie nie tylko poznają teoretyczne zagrożenia, ale również powinni zaangażować się w praktyczne inicjatywy: od segregacji odpadów, przez sadzenie drzew, po ograniczanie zużycia plastiku czy udział w lokalnych akcjach sprzątania terenów zielonych. Dzięki temu zdobywają poczucie wpływu na otaczającą rzeczywistość oraz uczą się odpowiedzialności za wspólne dobro.

Co istotne, w edukacji zdrowotnej wykorzystywane będą nowoczesne technologie – uczniowie skorzystają z aplikacji mobilnych do monitorowania jakości powietrza czy poziomu hałasu, nauczą się interpretować wyniki pomiarów i podejmować na ich podstawie działania poprawiające warunki środowiskowe. Takie umiejętności wpisują się w szerszy kontekst edukacji cyfrowej i przygotowują młodych ludzi do świadomego życia we współczesnym, coraz bardziej złożonym świecie.

### **Czynniki psychospołeczne wpływające na zdrowie**

Wsparcie rodzinne i społeczne, zdolność radzenia sobie ze stresem, poczucie kontroli nad własnym życiem oraz warunki społeczne mają kluczowe znaczenie dla zdrowia fizycznego i psychicznego człowieka. Czynniki te są ze sobą powiązane i wpływają na różne aspekty funkcjonowania, ukazując, że zdrowie to efekt złożonych procesów psychologicznych i społecznych. Obecność wsparcia społecznego wzmacnia odporność na stres, poprawia samopoczucie i sprzyja lepszemu zdrowiu, natomiast poczucie kontroli umożliwia aktywne zarządzanie trudnościami życiowymi. Warunki życia społeczne, takie jak stabilność ekonomiczna czy integracja społeczna, tworzą podstawę dla zachowania zdrowia.

Badania prowadzone wśród uczniów pokazują, że młodzież najbardziej potrzebuje prostych form wsparcia: wspólnego czasu spędzanego



z rówieśnikami, rozmów, zabawy oraz pomocy w radzeniu sobie z emocjami i stresem. Znaczna część młodych osób zgłasza również potrzebę specjalistycznej pomocy psychologicznej. Istotnym problemem jest także brak wiary we własne siły i motywacji, co może utrudniać realizację ich marzeń i celów życiowych (Łoś 2022, Kusztal 2023).

Jednak w przypadku młodzieży istnieje szereg czynników zagrożenia zdrowia psychicznego, które mogą osłabiać mechanizmy ochronne, takie jak wsparcie społeczne i poczucie kontroli. Należą do nich m.in.: presja szkolna, konflikty rodzinne, brak poczucia bezpieczeństwa, izolacja społeczna, cyberprzemoc czy problemy związane z tożsamością i samoakceptacją. Wzrastająca częstość występowania zaburzeń lękowych, depresji i innych problemów emocjonalnych u młodych ludzi podkreśla, jak ważne jest uwzględnianie tych zagrożeń w działaniach profilaktycznych i edukacyjnych. Włączanie wsparcia społecznego, rozwijanie umiejętności radzenia sobie ze stresem oraz wzmacnianie poczucia kontroli nad własnym życiem w programy edukacji zdrowotnej i działania profilaktyczne jest niezbędne do skutecznego promowania dobrostanu psychicznego i fizycznego młodzieży oraz całych społeczności. Dlatego właśnie w programie przewiduje się, że uczniowie nauczą się rozpoznawać własne uczucia, stosować techniki relaksacyjne czy komunikować się w sposób empatyczny.

### **Integracja wiedzy i kompetencji – interdyscyplinarność nowego programu**

Nowy przedmiot jest zaprojektowany jako interdyscyplinarny – łączy między innymi wiedzę nie tylko biologii, geografii, wychowania do życia w rodzinie, edukacji dla bezpieczeństwa czy także nauk humanistycznych i społecznych. Uczniowie mają poznać wpływ środowiska na zdrowie nie tylko z perspektywy biologicznej, ale też społecznej i prawnej – mają mieć świadomość prawa do zdrowego środowiska, roli instytucji publicznych w ochronie zdrowia oraz praw człowieka. Zajęcia muszą uczyć empatii, przeciwdziałania przemocy i dyskryminacji,

promować tworzenie bezpiecznych i wspierających relacji rówieśniczych. Istotny jest rozwój samoświadomości emocjonalnej i umiejętności radzenia sobie ze stresem, także poprzez praktyczne techniki relaksacyjne i mindfulness, w większości realizowane podczas lekcji na świeżym powietrzu. Zdrowie psychiczne jest integralnie powiązane ze zdrowiem środowiskowym. Warunki zewnętrzne wpływają na naszą odporność psychiczną, a umiejętności emocjonalne pozwalają lepiej reagować na wyzwania współczesnego świata.

### **Edukacja zdrowotna wymaga nowego modelu nauczyciela**

Wprowadzenie interdyscyplinarnego przedmiotu, jakim jest edukacja zdrowotna, to ogromna szansa, ale i wyzwanie. Jedną z najpoważniejszych obaw pozostaje pytanie: czy nauczyciele będą odpowiednio przygotowani do jego prowadzenia? Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Edukacji z dnia 6 marca 2025 r., kwalifikacje do nauczania przedmiotu edukacja zdrowotna posiadają: nauczyciele biologii, przyrody, wychowania fizycznego oraz wychowania do życia w rodzinie, psycholodzy szkolni oraz osoby, które ukończyły studia przygotowujące do wykonywania zawodu lekarza, lekarza dentysty, farmaceuty, pielęgniarzki, położnej, diagnosty laboratoryjnego, fizjoterapeuty, ratownika medycznego albo studia w zakresie zdrowia publicznego i posiadają przygotowanie pedagogiczne.

Nowy przedmiot wymaga jednak nie tylko aktualnej wiedzy z zakresu zdrowia fizycznego, psychicznego i środowiskowego, ale przede wszystkim umiejętności integrowania treści z różnych dziedzin – od biologii i wychowania fizycznego, przez psychologię i edukację społeczną, po elementy etyki, ekologii i kompetencji obywatelskich. Nie wszyscy nauczyciele mają doświadczenie w pracy metodą projektów, w edukacji terenowej czy we wspieraniu rozwoju kompetencji społeczno-emocjonalnych uczniów. Wielu może czuć się zagubionych, zwłaszcza w sytuacji, gdy nie otrzymają wystarczającego wsparcia metodycznego





i systemowych narzędzi szkoleniowych. Brak jednoznacznych wytycznych, odpowiednich materiałów dydaktycznych czy interdyscyplinarnych zespołów wspierających mogą sprawić, że przedmiot będzie realizowany powierzchownie lub schematycznie, z pominięciem jego transformacyjnego potencjału.

Dlatego tak ważne jest, aby równolegle z wprowadzeniem nowego przedmiotu rozwijać sieć wsparcia dla nauczycieli – zarówno na poziomie uczelni wyższych i instytucji doskonalenia zawodowego, jak i w ramach lokalnych partnerstw: z ośrodkami edukacji przyrodniczej, organizacjami społecznymi, placówkami zdrowia, samorządami i przedsiębiorstwami. Potrzebni są liderzy zmiany w edukacji – dobrze przygotowani, świadomi i zaangażowani nauczycieli, którzy nie będą bali się eksperymentować, pracować interdyscyplinarnie i wychodzić z uczniami poza mury szkoły. Bez ich kompetencji i wsparcia wizja nowoczesnej edukacji zdrowotnej może pozostać jedynie ambitną ideą, niespełnioną w codziennej praktyce szkolnej.

Remedium na ewentualne braki kompetencyjne nauczycieli w zakresie prowadzenia interdyscyplinarnej edukacji zdrowotnej muszą być dobrze poprowadzone studia podyplomowe lub kursy metodyczne w centrach doskonalenia nauczycieli. Moim zdaniem, kluczowa jest jednak systematyczna współpraca międzyprzedmiotowa. Nauczyciel edukacji zdrowotnej nie powinien działać w izolacji – wręcz przeciwnie, może samodzielnie realizować założenia programowe, ale jednocześnie powinien aktywnie współpracować z innymi nauczycielami oraz instytucjami edukacyjnymi, środowiskowymi i społecznymi. Kluczowe jednak jest to, by regułą – a nie wyjątkiem – stało się wspólne planowanie i prowadzenie zajęć z innymi nauczycielami w ramach zintegrowanych projektów edukacyjnych. To właśnie ta idea – szerokiego, praktycznego integrowania nauczycieli wokół wspólnych działań – przyświecała prowadzonym przeze mnie projektom outdoorowym od samego początku. Tak zaczęła się moja współpraca z Centrum Doskonalenia Nauczycieli w Pile.

Niech początkiem będą wspólne lekcje edukacji zdrowotnej z wychowaniem fizycznym, biologią czy geografią – przedmiotami naturalnie bliskimi tej tematyce. W dwie godziny można zrobić więcej i sensowniej niż w jedną! Ale przecież nic nie stoi na przeszkodzie, by łączyć edukację zdrowotną również z językiem polskim, matematyką czy informatyką – wszędzie tam pojawiają się tematy społeczne, środowiskowe, zdrowotne, statystyka, praca z tekstem czy refleksja nad wartościami. Dlaczego nie zaprojektować jednego dnia w miesiącu jako wspólnego dnia projektowego, realizowanego poza klasą, w terenie, przy wsparciu lokalnych partnerów, w którym każdy nauczyciel wnosi do wspólnej całości swój przedmiotowy wkład, a każdy uczeń realizuje indywidualnie i zespołowo efekty przypisane danemu przedmiotowi nauczania? Taki dzień może być świętem interdyscyplinarnej edukacji – łączącej teorię z praktyką, wiedzę z działaniem, kompetencje twarde z miękkimi. Mówię o tym nauczycielom od ponad dziesięciu lat – i wiem, że to jest możliwe! Taka współpraca rozwija uczniów, wzmacnia nauczycieli i czyni szkołę miejscem rzeczywistego uczenia się życia. Celem ostatecznym jest zmiana filozofii polskiej szkoły! Idziemy w stronę efektu edukacji nie w postaci przygotowania do egzaminu, a wyposażenia ucznia w kompetencje przydatne w życiu. Trzeba połączyć wyjście w teren, w którym też trzeba uwzględnić czas na pozornie bezcelowe chodzenie, pod warunkiem, że obserwuje się wówczas świat uważnie i nie zgubi się konkretnego celu zajęć, prowadzącego do zindywidualizowanego wyposażenia ucznia w konkretne umiejętności.

### **Edukacja zdrowotna w praktyce terenowej – przykład z północnej Wielkopolski**

Jak zaznaczono, podstawa programowa kładzie nacisk na interdyscyplinarne podejście do zdrowia, które nie tylko mogą, ale wręcz muszą w jak największym udziale być skutecznie realizowane poprzez zajęcia na świeżym powietrzu, które sprzyjają integracji wiedzy teoretycznej z praktycznym doświadczeniem.







Jak zatem w praktyce będzie wyglądała realizacja przedmiotu edukacja zdrowotna? Odpowiem osobiście – tego nie wiem, bo zobaczymy to w praktyce edukacyjnej. Mogę jednak powiedzieć o moim podejściu i stworzonej sieci współpracy, której outdoor learning – nauka w środowisku przyrodniczym jest fundamentem edukacji zdrowotnej i środowiskowej. Łącząc pracę w obydwu instytucjach – Nadnoteckim Instytucie UAM w Pile (którego jestem dyrektorem) i Centrum Dookolenia Nauczycieli (gdzie jestem głównym specjalistą), od blisko 15 lat rozwijam wspólnie z koleżankami i kolegami integracyjne podejście do edukacji, oparte na idei konsyliencji – jedności wiedzy (Wilson 1998). Przeciwwstawiam się fragmentaryzacji nauczania, łącząc różne dyscypliny naukowe w celu lepszego rozumienia złożonych problemów, w tym zagadnień zdrowia i środowiska.

Kluczowe znaczenie ma dla mnie edukacja terenowa, która wspiera rozwój kompetencji społecznych, kreatywności i odpowiedzialności uczniów, oparta o ideę poznania i zrozumienia Swojszczyzny. Swojszczyzna to miejsce bliskie, „swoje” z urodzenia lub wyboru życiowego). To „mała Ojczyzna”, miejsce naszego życia, które warto poznać w wielu kontekstach: przyrodniczym, społecznym, kulturowym. Każdy ma do Swojszczyzny jakiś stosunek emocjonalny, a więc warto oprzeć nauczanie o te emocje. Warto to wykorzystać w drodze towarzyszenia uczniom, zmierzającym do poznania i zrozumienia najpierw lokalnych procesów przyrodniczych (np. krajobrazowych skutków zlodowaceń czy zasad kształtujących bioróżnorodność gatunkową i siedliskową) oraz ich wpływu na zdrowie i środowisko życia człowieka i innych organizmów (Owsianny 2015). To da fundament do zrozumienia procesów w większej skali.

W tym duchu powołaliśmy sieć „Koło-brzeska 15”, łączącą szkoły i uczelnię, ale także inne podmioty jak nadleśnictwo, fundację czy przedsiębiorstwa – nie tylko edukacyjne. Realizujemy wspólne projekty dla uczniów, nauczycieli i edukatorów przyrodniczych, które łączą wiedzę teoretyczną z praktyką terenową. Outdoor learning umożliwia uczniom rozumienie naturalnych

procesów i wyzwań epoki antropocenu w sposób interdyscyplinarny, np. przez łączenie geografii, biologii, fizyki, języka polskiego czy informatyki z uwzględnieniem, okiełznaniem i wykorzystaniem pojawiających się emocji. Od ponad 10 lat prowadzimy wspólne projekty edukacyjne, łączące naukę z rozwojem kompetencji miękkich, pracy zespołowej i indywidualizacji ścieżek edukacyjnych. Nasze podejście uwzględnia konsyliencyjno–hermeneutyczny model rozumienia świata – zrozumienie szczegółu możliwe jest przez odniesienie do całości a zrozumie całości przez poznanie szczegółu. Ale nie skupiamy się na fragmentacji, a na integracji fragmentów.

Wśród naszych działań znalazł się między innymi projekt „Nasze Wody” (2015/2016), łączący edukację przyrodniczą z obywatelską (Kwaśnik 2017). Uczniowie 16 szkół badali lokalne ekosystemy wodne – od wspólnych z nami eksploracji rezerwatu przyrody Kuźnik po szkolne (zespołowe i indywidualne) poznawanie rzeki czy stawu w swoich miejscowościach. Prowadzili własne badania, przygotowywali postery naukowe i prelekcje, angażując społeczność szkolną i lokalną. Projekt miał charakter „adopcji edukacyjnej” lokalnych obiektów wodnych i promował zrównoważone gospodarowanie wodą. Uczniowie byli inspirowani do poznania historii swojej miejscowości i roli ekosystemu wodnego, wykonania międzyprzedmiotowych analiz jego stanu, po wyrażeniu emocji, które budzi „ich woda” przez sztukę. Podobny charakter miał projekt „Rzeki Krajny”, w którym uczniowie analizowali zlewnie rzek, pływali kajakami, zbierali dane i tworzyli prezentacje. Kluczowe było „odkrzesłowanie” uczniów – wyniesienie nauki poza mury szkoły. Współpracowaliśmy i współpracujemy z Nadleśnictwem Zdrojowa Góra, Fundacją Pszczoła, Archipelagiem Rozwoju, Stowarzyszeniem „Krok po Kroku” czy przedsiębiorstwami skupionymi w Izbie Gospodarczej Północnej Wielkopolski, tworząc działania łączące edukację przyrodniczą z nauką żeglarstwa, nurkowania, kajakarstwa i rozwojem osobistym. Stworzyliśmy też „KRUK – Koncepcyjnie Rewolucyjny Uniwersytet Kompetencyjny”



dla uczniów oraz „Pedagogiczny Uniwersytet Drugiego Wieku” dla nauczycieli (Kukowka i Owsiany 2021).

W centrum naszego podejścia leży kształcenie kompetencyjne, rozwijające zdolności refleksji, adaptacji i współpracy, a nie tylko przekazywanie faktów. Promujemy różnorodność kulturową i językową jako źródło innowacji, wspieramy uczniów marginalizowanych oraz kształtujemy empatię i ciekawość wobec innych. Kluczowym pojęciem staje się sympojeza – wspólne tworzenie sensów i relacji, które podkreślają współzależność indywidualnych ludzi, sieci natury i całego społeczeństwa. To alternatywa dla rywalizacji – edukacja jako przestrzeń współdziałania i wzajemnej troski.

Zajęcia prowadzone w otoczeniu szkoły – na szkolnym boisku, pod pojedynczym drzewem, w parkach, lasach czy ogrodach – łączą ruch, kontakt z naturą i współpracę. Przynoszą wymierne korzyści: poprawiają koncentrację, redukują stres i wzmacniają odporność. Program edukacji zdrowotnej powinien obejmować ćwiczenia oddechowe warsztaty relaksacyjne czy leśne kąpiele. Bo outdoor learning to nie tylko nauka faktów, ale przede wszystkim świadomość procesów – jak działa środowisko, jak wpływa na zdrowie człowieka i jak my wpływamy na świat. To nauka o wzajemnej zależności przyrody i społeczeństwa. Dzięki integracji przedmiotów takich jak: biologia, geografia, WOS czy język polski (i każdego innego), możliwe jest stworzenie holistycznego modelu edukacji i zdrowia. Na koniec – nie może zabraknąć w edukacji zdrowotnej antycypacji. Uczniowie powinni uczyć się przewidywania zagrożeń zdrowotnych i środowiskowych oraz odpowiedzialnego planowania działań. To niezbędne, by budować przyszłość opartą na trwałym dobrostanie – jednostki i społeczności.

### **Edukacja zdrowotna – inwestycja w przyszłość społeczeństwa**

Nowy przedmiot – edukacja zdrowotna – to znacznie więcej niż kolejna reforma programowa. To szansa na rozpoczęcie głębokiej zmiany, która wykracza poza szkolne mury

i dotyka fundamentalnych pytań o przyszłość naszego społeczeństwa. W świecie, który coraz częściej ulega populistycznym uproszczeniom, zalewany jest falą dezinformacji i podsycany lękiem przed „innym”, szkoła musi stać się przestrzenią oporu wobec tych tendencji. Przestrzenią, w której młodzi ludzie uczą się krytycznego myślenia, empatii i odpowiedzialności – nie tylko za własne zdrowie, ale i za dobro wspólne. Edukacja zdrowotna – rozumiana szeroko, obejmująca zdrowie psychiczne, fizyczne, społeczne i środowiskowe – może być antidotum na rozpad wspólnoty i narastające napięcia społeczne. Może uczyć rozumienia siebie i innych, zamiast lęku przed różnorodnością. Może promować wrażliwość na fakty, a nie na sensacje. Ale stanie się tak tylko wtedy, gdy potraktujemy ją serio: nie jako „miękką” dodatek do przedmiotów „kluczowych”, ale jako realną inwestycję w przyszłość demokratycznego, otwartego i zdrowego społeczeństwa.

Bo zdrowie – we wszystkich jego wymiarach – to nie wiedza do zaliczenia, ale codzienna praktyka uważności, współodczuwania i mądrego działania. W świecie pełnym hałasu, podziałów i niepokoju, edukacja zdrowotna może być początkiem naszego wspólnego aktu odwagi, wzięcia odpowiedzialności za to, by wychowywać nie tylko kompetentnych uczniów, ale przede wszystkim dobrych ludzi.

### **DR PAWEŁ M. OWSIANNY**

– specjalizuje się w badaniach nad bioróżnorodnością, ochroną środowiska i zdrowiem środowiskowym. Dyrektor Nadnoteckiego Instytutu UAM w Pile Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu i główny specjalista w Centrum Doskonalenia Nauczycieli w Pile. Radny Sejmiku Województwa Wielkopolskiego, pracujący w Komisji Edukacji i Nauki, Komisji Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, Komisji Kultury i Komisji Zdrowia i Bezpieczeństwa Publicznego.

## BIBLIOGRAFIA

- G. N. Bratman, C. B. Anderson, M. G. Berman, M. G., Cochran, B., de Vries, S., Flanders, J., Folke, C., Frumkin, H., Gross, J. J., Hartig, T., Kahn, P. H., Kuo, M., Lawler, J. J., Levin, P. S., J. Liu, Lovasi, G. MacDonald, J. M. Margolis, ... Daily, G. C. 2019. *Nature and mental health: An ecosystem service perspective*. *Science Advances*, 5(7), eaax0903. <https://doi.org/10.1126/sciadv.aax0903>
- H. Frumkin, (red.), 2016. *Environmental Health: From Global to Local (3rd ed.)*. San Francisco: Jossey-Bass.
- I. Heszen. 2014. *Psychologia zdrowia*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- J. Kusztal. 2023. *Klimat społeczny klasy w kontekście diagnozy potrzeb uczniów w zakresie profilaktyki szkolnej*. *Lubelski Rocznik Pedagogiczny*, 42(2), 23–46. UMCS.
- I. L. Kukowka, P. M. Owsiany, (red.), 2021. *Program Edukacyjny KRUK. Tajemnice ścieżek kształcenia kompetencyjnego*. Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań, 423 s., ISBN 978-83-232-3920-8. DOI:10.14746/amup.9788323239208
- K. Kwaśnik. 2017. *Działanie innowacyjne w zakresie przedmiotów przyrodniczych. Wspieranie tworzenia szkół ćwiczeń*. Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa, p.22, <https://ore.edu.pl/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=5585>; [dostęp: 11.05.2025].
- M. Łoś. 2022. *Jak się mają uczniowie? – wyniki badań Instytutu Profilaktyki Zintegrowanej*. Instytut Profilaktyki Zintegrowanej. <https://ipzin.org/jak-sie-maja-uczniowie-wyniki-badan-instytutu-profilaktyki-zintegrowanej/>; [dostęp: 13.05.2025].
- M. Nieuwenhuijsen, H. Khreis, M. Triguero-Mas, M. Gascon, P. Dadvand. 2017. *Fifty Shades of Green: Pathway to Healthy Urban Living*. *Epidemiology*, 28(1), 63–71. <https://doi.org/10.1097/EDE.0000000000000549>.
- P.M. Owsiany. 2015. *Geotropem bioróżnorodności - ku konsiliencji nauk przyrodniczych*. *Biologia w Szkole*. 2015, nr 2, s. 41-43.
- P.M. Owsiany, K. Kwaśnik, I. Kukowka, A. Kałka, K. Skotarczak-Dobrzyńska, B. Wola. 2024. *O konsiliencji, wsparciu kształcenia kompetencyjnego oraz sieciach nauczycieli przedmiotów przyrodniczych i edukatorów przyrody w północnej Wielkopolsce. Materiały konferencji „Perspektywy kształcenia geograficznego – trendy i wyzwania”*. 18-19.10.2025 r. Wydział Nauk Geograficznych i Geologicznych, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu [https://dydaktykageografii.amu.edu.pl/wp-content/uploads/2021/07/PROGRAM-KONFERENCJI\\_z-opisami.pdf](https://dydaktykageografii.amu.edu.pl/wp-content/uploads/2021/07/PROGRAM-KONFERENCJI_z-opisami.pdf); [dostęp: 11.05.2025].
- A. Prüss-Ustün, J. Wolf, C. Corvalán, T. Neville, R. Bos, M. Neira. 2016. *Diseases due to unhealthy environments: an updated estimate of the global burden of disease attributable to environmental determinants of health*. *Journal of Public Health*, pp. 1–12, doi:10.1093/pubmed/fdw085.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 6 marca 2025 r. Dz.U. 2025 poz. 378. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=W-DU20250000378>; [dostęp: 5.05.2025].
- UNEP (United Nations Environment Programme). 2020. *Preventing the Next Pandemic: Zoonotic diseases and how to break the chain of transmission*. Nairobi: UNEP. <https://www.unep.org/resources/report/preventing-future-zoonotic-disease-outbreaks-protecting-environment-animals-and>; [dostęp: 5.05.2025].
- UNEP (United Nations Environment Programme). 2021. *Making Peace with Nature: A scientific blueprint to tackle the climate, biodiversity and pollution emergencies*. Nairobi: UNEP. <https://www.unep.org/resources/making-peace-nature>; [dostęp: 7.05.2025].
- N. Watts, M. Amann, N. Arnell, S. Ayeb-Karlsson, K. Belesova, H. Berry... Costello, A. 2019. *The 2019 report of The Lancet Countdown on health and climate change: ensuring that the health of a child born today is not defined by a changing climate*. *The Lancet*, 394(10211), 1836–1878. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(19\)32596-6](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(19)32596-6).
- WHO (World Health Organization). 2021. *Compendium of WHO and other UN guidance on health and environment*. Geneva: World Health Organization. <https://www.who.int/tools/compendium-on-health-and-environment>; [dostęp: 12.05.2025].
- E. O. Wilson. 2002. *Konsiliencja. Jedność wiedzy*. Zys i S-ka Wyd., Poznań, p. 485.



Fundusze Europejskie  
dla Wielkopolski



Rzeczpospolita  
Polska

Dofinansowane przez  
Unię Europejską



SAMORZĄD  
WOJEWÓDZTWA  
WIELKOPOLSKIEGO



# Cyfrowa Szkoła Wielkopolsk@ 2030

Realizacja działań zaplanowanych w projekcie przyczyni się do podniesienia jakości edukacji w Wielkopolsce na każdym szczeblu kształcenia ogólnego. Wszystkie działania zaplanowane w projekcie uwzględniają specyfikę regionalnego systemu edukacji i odpowiadają kierunkom rozwoju sformułowanym w strategiach i programach rozwoju województwa wielkopolskiego oraz potrzebom regionalnego rynku pracy. Realizacja zaplanowanych w projekcie działań będzie zmierzała do podniesienia jakości systemu kształcenia w regionie.

Realizacja zajęć pozalekcyjnych dla uczniów z wykorzystaniem aktywizujących metod kształcenia, w tym zajęć ukierunkowanych na wsparcie uczniów zdolnych, również przy stosowaniu formuły zdalnej, będzie zwiększać poziom włączenia społecznego uczniów z terenów oddalonych od Poznania. Zastosowanie aktywizujących i nowatorskich metod kształcenia oraz nowoczesnych narzędzi informatycznych podczas zajęć edukacyjnych z uczniami pozwoli na stworzenie środowiska edukacyjnego sprzyjającego rozwojowi kompetencji kluczowych uczniów, w tym kreatywności, współpracy, umiejętności skutecznego komunikowania się oraz umiejętności w zakresie przedsiębiorczości, a także przyczyni się do podniesienia kompetencji cyfrowych uczniów. W efekcie, udział uczniów w projekcie, pozwoli im na wykształcenie zestawu kompetencji niezbędnych na rynku pracy. Projekt poprzez wykreowanie środowiska sprzyjającego edukacji zmierzającej do kształtowania u nauczycieli i uczniów szerokiego wachlarza kompetencji personalnych i społecznych, w tym przede wszystkim do rozwoju kompetencji informatycznych przyczyni się do wzmocnienia cyfrowych zmian w społeczeństwie i gospodarce.

Wszystkie zadania zaplanowane w projekcie są ze sobą powiązane i tworzą logiczną całość, co gwarantuje zoptymalizowanie efektów projektu.

Realizacja Projektu zwiększy szanse na wyrównanie dostępu do wysokiej jakości edukacji nauczycieli i uczniów oraz znacząco wpłynie na rozwój postaw przedsiębiorczych i kreatywnych. Projekt zakłada nowoczesne podejście do edukacji, które w efekcie w społeczeństwie nie tylko podniesie kompetencje cyfrowe, takie jak znajomość nowych technologii, ale również ukształtuje otwartą postawę wobec nowych rozwiązań, sprzyjającą szybkiej adaptacji do nowych warunków.





# Wielkopolskie Seminarium Astronomiczne



## Wojewódzki Konkurs Astronomiczny na referat z zakresu astronomii i astronautyki

Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli w Kaliszu przy współpracy z Planetarium im. Twórcy Andrzeja Owczarka w Potarzycy zapraszają do udziału w Wojewódzkim Konkursie Astronomicznym na referat z zakresu astronomii i astronautyki dla uczniów szkół ponadpodstawowych i ósmych klas szkół podstawowych oraz Wojewódzkie Młodzieżowe Seminarium Astronomiczne.

Szczegółowe informacje na stronie

[www.odn.kalisz.pl](http://www.odn.kalisz.pl)



**ODN**

Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli  
w Kaliszu

Patronat nad konkursem objęli:



WIELKOPOLSKA



MARSZAŁEK  
WOJEWÓDZTWA  
WIELKOPOLSKIEGO  
MAREK WOŹNIAK



WIELKOPOLSKI  
KURATOR  
OŚWIATY

Patroni medialni:



FAKTY  
KALISKIE



Kaliski  
Konkurs  
Informatyczny

### Zapraszamy do udziału w XXXIV edycji Kaliskiego Konkursu Informatycznego



Kaliski Konkurs Informatyczny o zasięgu ogólnopolskim jest organizowany przez Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli w Kaliszu oraz IV Liceum Ogólnokształcące im. Ignacego Jana Paderewskiego w Kaliszu.

**Zadaniem uczestników jest napisanie aplikacji  
przeznaczonej na komputery lub na urządzenia mobilne.**

Szczegółowe informacje na stronie [www.odn.kalisz.pl](http://www.odn.kalisz.pl)

Patronat nad konkursem objęli:



WIELKOPOLSKA



MARSZAŁEK  
WOJEWÓDZTWA  
WIELKOPOLSKIEGO  
MAREK WOŹNIAK



WIELKOPOLSKI  
KURATOR  
OŚWIATY



REKTOR  
UNIwersytetu  
KALISKIEGO

Organizatorzy



**ODN**

Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli  
w Kaliszu



IV Liceum Ogólnokształcące  
im. Ignacego Jana Paderewskiego  
w Kaliszu



FAKTY  
KALISKIE



WIELKOPOLSKA



JEDNOSTKA EDUKACYJNA  
SAMORZĄDU  
WOJEWÓDZTWA  
WIELKOPOLSKIEGO

## PLACÓWKI OŚWIATOWE I JEDNOSTKI PROWADZONE PRZEZ SAMORZĄD WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO PODLEGŁE DEPARTAMENTOWI EDUKACJI I NAUKI

### OŚRODEK DOSKONAŁENIA NAUCZYCIELI W KALISZU

pełna informacja na stronie:

[www.odn.kalisz.pl](http://www.odn.kalisz.pl)

### PUBLICZNA BIBLIOTEKA PEDAGOGICZNA KSIĄŻNICA PEDAGOGICZNA W KALISZU

pełna informacja na stronie:

[www.kp.kalisz.pl](http://www.kp.kalisz.pl)

### CENTRUM DOSKONAŁENIA NAUCZYCIELI W KONINIE

pełna informacja na stronie:

[www.cdnkonin.pl](http://www.cdnkonin.pl)

### CENTRUM DOSKONAŁENIA NAUCZYCIELI W LESZNIE

pełna informacja na stronie:

[www.cdn.leszno.pl](http://www.cdn.leszno.pl)

### CENTRUM DOSKONAŁENIA NAUCZYCIELI W PILE

pełna informacja na stronie:

[www.cdn.pila.pl](http://www.cdn.pila.pl)

### OŚRODEK DOSKONAŁENIA NAUCZYCIELI W POZNANIU

pełna informacja na stronie:

[www.odnpoznan.pl](http://www.odnpoznan.pl)

### PUBLICZNA BIBLIOTEKA PEDAGOGICZNA W POZNANIU

pełna informacja na stronie:

[www.pbp.poznan.pl](http://www.pbp.poznan.pl)

### CENTRUM WSPARCIA RZEMIOSŁA, KSZTAŁCENIA DUALNEGO I ZAWODOWEGO W KALISZU

pełna informacja na stronie:

[www.cwrkdiz.kalisz.pl](http://www.cwrkdiz.kalisz.pl)

### CENTRUM WSPARCIA RZEMIOSŁA, KSZTAŁCENIA DUALNEGO I ZAWODOWEGO W KONINIE

pełna informacja na stronie:

[www.cwrkdiz.konin.pl](http://www.cwrkdiz.konin.pl)

### CENTRUM WSPARCIA RZEMIOSŁA, KSZTAŁCENIA DUALNEGO I ZAWODOWEGO W LESZNIE

pełna informacja na stronie:

[www.cwrkdiz.leszno.pl](http://www.cwrkdiz.leszno.pl)

### CENTRUM WSPARCIA RZEMIOSŁA, KSZTAŁCENIA DUALNEGO I ZAWODOWEGO W PILE

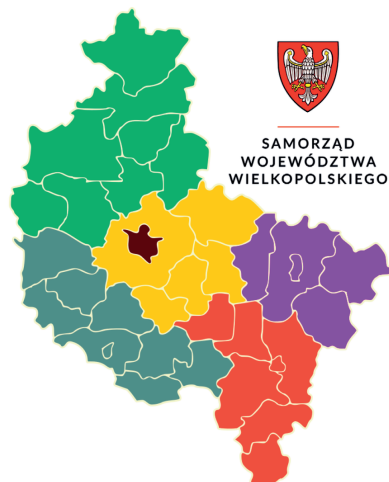
pełna informacja na stronie:

[www.cwrkdiz.pila.pl](http://www.cwrkdiz.pila.pl)

### CENTRUM WSPARCIA RZEMIOSŁA, KSZTAŁCENIA DUALNEGO I ZAWODOWEGO W POZNANIU

pełna informacja na stronie:

[www.cwrkdiz.poznan.pl](http://www.cwrkdiz.poznan.pl)



SAMORZĄD  
WOJEWÓDZTWA  
WIELKOPOLSKIEGO

## SZKOŁY

- Wielkopolskie Samorządowe Centrum Kształcenia Zawodowego i Ustawicznego w Gnieźnie  
[www.medyk.gniezno.pl](http://www.medyk.gniezno.pl)
- Wielkopolskie Samorządowe Centrum Kształcenia Zawodowego i Ustawicznego w Koninie  
[www.medyk.konin.pl](http://www.medyk.konin.pl)
- Wielkopolskie Samorządowe Centrum Kształcenia Zawodowego i Ustawicznego w Ostrowie Wlkp.  
[www.msz-ostrow.cba.pl](http://www.msz-ostrow.cba.pl)
- Wielkopolskie Samorządowe Centrum Kształcenia Zawodowego i Ustawicznego nr 1 w Poznaniu  
[www.wsckziu1.poznan.pl](http://www.wsckziu1.poznan.pl)
- Wielkopolskie Samorządowe Centrum Kształcenia Zawodowego i Ustawicznego nr 2 w Poznaniu  
[www.wsck.pl](http://www.wsck.pl)
- Wielkopolskie Samorządowe Centrum Kształcenia Zawodowego i Ustawicznego w Rawiczu  
[www.medyk-rawicz.com.pl](http://www.medyk-rawicz.com.pl)
- Wielkopolskie Samorządowe Centrum Kształcenia Zawodowego i Ustawicznego we Wrześni  
[www.wscku-wrzesnia.pl](http://www.wscku-wrzesnia.pl)
- Wielkopolskie Samorządowe Centrum Kształcenia Zawodowego i Ustawicznego w Złotowie  
[www.wsckziu-zlotow.pl](http://www.wsckziu-zlotow.pl)
- Wielkopolski Samorządowy Zespół Placówek Terapeutyczno – Wychowawczych w Cerekwicy Nowej  
[www.cerekwica-mow.pl](http://www.cerekwica-mow.pl)
- Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy dla Dzieci Niesłyszących im. Józefa Sikorskiego w Poznaniu  
[www.slysze.edu.pl](http://www.slysze.edu.pl)
- Wielkopolskie Samorządowe Centrum Edukacji i Terapii w Starej Łubiance  
[www.zspstalarubianka.pl](http://www.zspstalarubianka.pl)